

**Міністерство освіти і науки України
ДЕРЖАВНИЙ БІОТЕХНОЛОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ**

Факультет менеджменту, адміністрування та права

**Кафедра ЮНЕСКО «Філософія людського
спілкування» та соціально-гуманітарних дисциплін**

ФІЛОСОФІЯ

Курс лекцій

**для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
денної та заочної форми здобуття освіти зі спеціальності
054 «Соціологія»**

**Харків
2022**

Міністерство освіти і науки України
ДЕРЖАВНИЙ БІОТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет менеджменту, адміністрування та права
Кафедра ЮНЕСКО «Філософія людського спілкування»
та соціально-гуманітарних дисциплін

ФІЛОСОФІЯ

Курс лекцій

для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
денної та заочної форми здобуття освіти зі спеціальності
054 «Соціологія»

Затверджено рішенням
Науково-методичної ради
Факультету МАП ДБТУ
Протокол № 1
від 22 вересня 2022 р.

Харків
2022

УДК

Ф 56

Схвалено
на засіданні кафедри ЮНЕСКО «Філософія людського спілкування»
та соціально-гуманітарних дисциплін
Протокол №1 від 25 серпня 2022 р.

Рецензенти:

В. В. Прокопенко, д-р філос. наук, проф., професор кафедри теоретичної і практичної філософії імені професора Й.Б. Шада ХНУ ім. В.Н. Каразіна;

С. Г. Пилипенко, канд. філос. наук, доц., доцент кафедри ЮНЕСКО «Філософія людського спілкування» та соціально-гуманітарних дисциплін.

Ф 56 Філософія : Курс лекцій з дисципліни «Філософія» для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти ден. та заоч. форми здобуття освіти зі спец. 054 «Соціологія» / Державний біотехнологічний університет; авт.-уклад. Д. Л. Кобелева. – Харків : [б. в.], 2022. – 57 с.

До курсу лекцій з дисципліни «Філософія» увійшли тексти десяти лекцій, зокрема: Предмет та функції філософії; Філософія Стародавньої Греції; Східна філософія; Філософія Середньовіччя та Відродження; Філософія Нового часу; Просвітництво; Німецька класична філософія; Некласична філософія; Сучасна філософія; Філософська думка в Україні.

Видання призначено для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти ден. та заоч. форми здобуття освіти зі спец. 054 «Соціологія».

Відповідальний за випуск: Н. І. Моїсєєва, д-р екон. наук, проф.

© Д. Л. Кобелева, укладання, 2022
© ДБТУ, 2022

Зміст

Вступ.....	4
Опис навчальної дисципліни.....	4
Мета навчальної дисципліни.....	5
Програма навчальної дисципліни.....	5
Лекція 1. Предмет та функції філософії.....	6
Лекція 2. Філософія Стародавньої Греції.....	10
Лекція 3. Східна філософія.....	15
Лекція 4. Філософія Середньовіччя та Відродження.....	19
Лекція 5. Філософія Нового часу.....	24
Лекція 6. Просвітництво.....	29
Лекція 7. Німецька класична філософія.....	34
Лекція 8. Некласична філософія.....	40
Лекція 9. Сучасна філософія.....	47
Лекція 10. Філософська думка в Україні.....	52

Вступ

Програма курсу «Філософія» зорієнтована на те, щоб дати здобувачам третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти цілісне уявлення про особливість філософського знання, специфіку вирішення філософією проблем, які хвилювали і продовжують хвилювати людство, розкрити творчу роль філософії в сучасній культурі.

У програмі головна увага зосереджена на вузлових інтелектуальних пунктах розвитку філософського знання у контексті європейської і світової цивілізації. Беручи до уваги обмежені часові рамки, в курсі філософії передбачається ознайомлення здобувачів тільки з найбільш важливим і необхідним.

Філософське знання є принципово історичне і невідривне від всесвітнього історико-філософського процесу. Тому знайомить студентів з історією філософії. Особлива увага приділяється вітчизняному історико-філософському процесу.

Також в межах курсу філософії виявляються життєві корені та філософський смисл проблеми буття, їх діалектична єдність. Показуються основні етапи розвитку уявлень про матерію, акцентується увага на таких її атрибутах, як рух, простір-час, системність та інших. Дається сучасна інтерпретація поняття свідомості як філософської категорії. Роз'яснюється її роль в пізнанні природи, суспільства, діяльності людини.

Програма знайомить студентів з основами соціальної філософії. Тут перш за все демонструється уся система зв'язків і відносин, в котрих людина перебуває та здійснює свою життєдіяльність. Програмою передбачений аналіз людини як особливої філософської проблеми.

Смисложиттєвий світоглядний зміст курсу виявляється у таких глибинних та вічних питаннях людського існування в світі, як питання свободи, щастя, сенсу життя та смерті. Чинною програмою передбачено аналіз культури як діяльного аспекту людської сутності, засобів та результатів її реалізації.

Основний метод і форма вивчення курсу повідомлення нових знань – лекційний курс та семінарські заняття.

Опис навчальної дисципліни

Навчальна дисципліна «Філософія» посідає важливе місце в структурно-логічній схемі підготовки здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти і буде корисна майбутнім фахівцям з точки зору засвоєння специфіки філософського осягнення дійсності, ознайомлення із наявними філософськими концепціями, які розкривають поліфонізм та плюралізм філософського мислення, створення умови для формування світоглядно-методологічної культури здобувачів вищої освіти.

Мета навчальної дисципліни

Мета лекційного навчального курсу та семінарських занять – надання знань з філософії як світогляду людини, або сукупності поглядів на світ у цілому та ставлення людини до цього світу, в розумінні онтологічних, гносеологічних, аксіологічних, етичних і соціальних проблем буття; підготовка здобувачів до вивчення основних понять, принципів, законів та їх системних зв'язків в площині навчальної дисципліни, а також активного використання знань в практичній діяльності особистості.

Програма навчальної дисципліни

Змістовий модуль I. Історичний розвиток предмету філософії

- Лекція 1. Предмет та функції філософії.
- Лекція 2. Філософія Стародавньої Греції.
- Лекція 3. Східна філософія.
- Лекція 4. Філософія Середньовіччя та Відродження.
- Лекція 5. Філософія Нового часу.

Змістовий модуль II. Сучасна філософія

- Лекція 6. Просвітництво.
- Лекція 7. Німецька класична філософія.
- Лекція 8. Некласична філософія.
- Лекція 9. Сучасна філософія.
- Лекція 10. Філософська думка в Україні.

Лекція 1. Предмет та функції філософії.

Поняття світогляду, його історичний характер і типи (міфологія, релігія, філософія, наука); специфіка філософії як форми суспільної свідомості; поняття та функції філософії (соціальна, праксеологічна, пізнавальна, методологічна, критична, прогностична, інтегративна); основні проблеми філософії та їх характеристика; філософські напрями: онтологія, гносеологія, логіка, етика, естетика, аксіологія; філософські дисципліни: філософія історії, культури, науки, освіти, техніки, релігії, мови, соціальна філософія, філософська антропологія, історія філософії.

1. Світогляд, його історичний характер і типи
2. Специфіка філософії як форми суспільної свідомості
3. Основні проблеми філософії та філософські напрями

1. Світогляд, його історичний характер і типи

Світогляд - система людських знань про світ і про місце людини у світі, виражена в аксіологічних установах особистості і соціальної групи, в переконаннях щодо сутності природного і соціального світу. Термін «світогляд» вперше з'являється на поч. 18 в. у творах німецьких романтиків, а також у роботі Ф.Е.Шлейермахера «Мова про релігію».

Прийнято виділяти 3 основних історичних типу світогляду: міфологію, релігію і філософію.

Міфологічний світогляд являє собою історично перший тип світогляду або спосіб оформлення світоглядних уявлень і виникає на етапі становлення людського суспільства.

Міфологія (від грец. Mythos - переказ, сказання і logos - слово, поняття, вчення) - тип свідомості, спосіб розуміння світу, характерний для ранніх стадій розвитку суспільства. Міф, найбільш рання форма духовної культури людства, висловлював світовідчуття, світосприйняття, світорозуміння людей тієї епохи, в яку створювався. Він виступав як універсальна, цілісна (синкретична) форма свідомості, об'єднуючи в собі зачатки знань, релігійних вірувань, політичних поглядів, різних видів мистецтв, філософії. Лише згодом ці елементи отримали самостійне життя і розвиток.

Другим історичним типом світогляду була релігія. Релігійний світогляд - це спосіб освоєння дійсності через її подвоєння на природну, земну і надприродну, небесну, потойбічну. Релігійний світогляд відрізняється від

міфологічного за способом духовного освоєння дійсності. Центральне місце в будь-якому релігійному світогляді займає завжди образ або ідея Бога. Відділення розумової праці від фізичної, з одного боку, міфологія і накопичення емпіричних знань, з іншого боку, а також прагнення людини осягнути свою власну сутність сприяли виникненню загального цілісного погляду на світ і місце людини в ньому - філософії. Термін «філософія» в перекладі з давньогрецької означає «любов до мудрості» (phileo - люблю, Sophia-мудрість). Прийнято вважати, що першим цей термін вжив давньогрецький мислитель Піфагор по відношенню до людей, що прагнуть до інтелектуального знання і правильного способу життя. Особливістю філософського світогляду стала абстрактно-понятійна, а не чуттєво-образна, як в інших типах світогляду, форма освоєння дійсності. Відмінність філософського світогляду від міфологічного і релігійного не в формі, а в змісті освоєння дійсності. Тобто питання приблизно ті ж, способи отримання відповідей інші. Це стає можливим завдяки накопиченню математичних, фізичних і астрономічних знань, появи календаря і поширенню писемності.

2. Специфіка філософії як форми суспільної свідомості

Суспільна свідомість - це свідомість, завжди спрямована на вирішення спільних проблем, устрою суспільного життя в цілому і на вивчення таких властивостей навколишнього світу, які мають загальне значення. У суспільній свідомості містяться стійкі уявлення, пов'язані з деякою системою норм і принципів, теорії, що намагаються узагальнити особливості різних сторін суспільного життя.

Філософія - особлива форма суспільної свідомості і пізнання світу, що виробляє систему знань про підстави та фундаментальні принципи людського буття, про найбільш загальні сутнісні характеристики людського ставлення до природи, суспільства і духовного життя.

Термін «філософія» закріпився для позначення особливого типу раціонального пізнання, в рамках якого систематично формулюються і обговорюються кардинальні проблеми людського буття. Філософія прагне раціональними засобами створити гранично узагальнену картину світу і місця людини в ньому.

Соціальне призначення філософії полягає в прагненні відшукати нові світоглядні орієнтири шляхом раціонального осмислення універсальї культури, їх критичного аналізу та формування нових світоглядних ідей.

Генеруючи нові світоглядні ідеї, філософія тим самим вводить нові уявлення про бажаний спосіб життя. Обґрунтовуючи ці уявлення в якості цінностей, вона може виконувати ідеологічні функції.

В ряду функцій філософії лежить і рішення філософських питань практичного відношення до світу, а відповідно функція праксеологічна.

Пізнавальна функція філософії виражається у виробленні категорій, що відображають найбільш загальні зв'язки і відносини речей і складових понятійної основи освоєння предметного світу, будь-якого мислення.

Через систему категорій і зміст філософії в цілому реалізується така її функція, як методологічна.

З названими тісно пов'язана функція раціональної обробки та систематизації, теоретичного вираження результатів людського досвіду.

Далі слід назвати критичну функцію філософії, що виконує завдання подолання застарілих догм і поглядів. Ця роль філософії особливо чітко виражена в працях Бекона, Декарта, Гегеля,

Філософія виконує і прогностичну функцію, реалізовану в побудові моделей майбутнього.

Нарешті, істотне місце серед функцій філософії займає інтегративна, що складається в узагальненні та систематизації всіх форм людського досвіду і знань - практичного, пізнавального, ціннісного.

3. Основні проблеми філософії та філософські напрямки

Найважливіші і визначальні риси проблем філософії:

- Загальність, граничність;
- Вічність.

Загальне в системі «світ - людина», що становить предмет філософського пізнання, і є предметною підставою проблем філософії. Вони самі загальні, граничні - граничні для буття людини, для її загальної програми діяльності, для всієї людської культури. Проблеми філософського світогляду охоплюють світ в цілому, життя людини в цілому, ставлення людини до світу в цілому. Більш широких проблем, ніж у світогляді (за їх значимістю для діяльності людини), не буває.

Предмет філософії - історично рухливий і конкретний. Він постійно вдосконалюється, уточнюється і змінюється. Ці процеси відбувалися і відбуваються за двома основними шляхами: "відгалуженням", тобто відокремленням від різноманітних систем знань у міру їх накопичення, і "самовизначенням".

Вся безліч проблем філософського світогляду може бути зведена в п'ять великих груп: 1) онтологічну, 2) антропологічну, 3) аксеологічну, 4) гносеологічну і 5) праксеологічну.

- онтологія - вчення про буття;
- гносеологія - вчення про пізнання;
- аксіологія - вчення про природу цінностей та їх місце в реальності, про структуру ціннісного світу, тобто про зв'язки різних цінностей між собою, з соціальними і культурними факторами та змістом особистості;
- методологія - вчення про систему принципів і способів організації та побудови теоретичної і практичної діяльності;
- логіка - вчення про засоби доведення і спростування, про загальнозначущі форми і засоби мислення, необхідні для раціонального пізнання;
- етика - вчення про мораль як форму суспільної свідомості;
- естетика - вчення про прекрасне, ставлення людини до світу з погляду досконалості - недосконалості, прекрасного - негідного, трагічного - комічного та її художньої діяльності;
- філософські питання науки взагалі та окремих наук.

Як система наукового знання сучасна філософія має свою внутрішню структуру. Вона складалася поступово. Так для багатьох вчень XVII-XIX століть було характерно поділ філософії на онтологію (грец. *ontos* - суще), тобто вчення про буття як таке, бутті саме по собі, гносеологію (грец. *gnosis* - знання), тобто вчення про пізнання і логіку - вчення про закони і форми мислення.

У лоні філософії розвинулися і придбали самостійність наступні філософські дисципліни і напрямки:

- Соціальна філософія - більш детальне поширення філософських принципів на вивчення соціальних історичних явищ. Вона вивчає не тільки прояв загальних законів розвитку в житті суспільства, а й дію особливих, загальносоціологічних законів, джерела та рушійні сили суспільного розвитку;
- Історія філософії - вивчає об'єктивні закономірності та етапи становлення та розвитку філософії, основних її історичних типів;

- Етика - (грец. Ethos - звичка, звичай) - вчення про сутність моралі, закони її історичного розвитку та ролі в суспільному житті;
- Естетика - (грец. Dsthetikos - чуттєвий) - філософська дисципліна, що вивчає виразні форми, які відповідають уявленням про прекрасне, потворне, піднесене і т. п.;
- Аксиологія - (грец. Ахіо - цінність) - філософське вчення про сутність, структуру та призначення цінностей;
- Філософія культури - філософське осмислення сутності культури як особливої форми буття;
- Філософія науки - філософське осмислення сутності та специфіки наукового пізнання в тісному зв'язку з людською діяльністю;
- Філософська антропологія - філософське вчення про людину;
- Філософія історії - філософське вчення, яке займається досягненням закономірностей процесу розвитку суспільства в часі.
- Філософія техніки - це розділ філософії, який займається дослідженням техніки.
- Філософія природи (натурфілософія) - це уможливлене досягнення природи.

Отже, філософія — це теоретичне світорозуміння, вчення про загальні принципи буття і пізнання, про ставлення людини до світу, система її узагальнених поглядів на світ у цілому і своє місце в ньому. Об'єктом вивчення філософія утверджує цінність людини як особистості, гуманізм суспільних відносин, соціальний прогрес і наукову творчість. Філософська думка є науково-теоретичною і духовно-практичною думкою про вічне. Об'єкт філософського осмислення залишається, він існує завжди. Разом з тим філософська думка постійно відображає потреби часу, впливає на уми і серця сучасників. Численні напрями, течії та школи у філософії є спадкоємцями її предмета.

Лекція 2. Філософія Стародавньої Греції.

Культурно-історичні умови виникнення філософії; критерії періодизації історії філософії; основні риси та етапи Давньогрецької філософії: філософія досократиків (мілетська, ефеська, піфагорійська, елейська школи); становлення онтології як вчення про першооснови буття та суцього; розвиток гносеологічних ідей; атомістична теорія Левкіппа і Демокріта: концепція множинності першооснов світу; Сократ та

софісти: антропологічний поворот у давньогрецькій філософії; філософія класичного періоду (філософські системи Платона та Аристотеля); елліністична філософія.

1. Культурно-історичні умови виникнення філософії
2. Основні риси Давньогрецької філософії
3. Елліністична філософія

1. Культурно-історичні умови виникнення філософії

1. Радикальна зміна відносин людини з природою внаслідок зростання продуктивних сил. (Перехід від бронзи до заліза).

2. Поява товарно-грошових відносин. Вони розкріпачили дух підприємливості та свободи, підняли роль людини; привели до розширення горизонту бачення інших світів і культур і на цій основі можливості взаємозбагачення культур.

3. Виникнення нових суспільних сил, для яких старе світовідчуття, міфологізований світогляд вже мало що пояснювало і впорядковувало в цьому світі. Складна соціальна структура суспільства і потреба в усвідомленні характеру відносин між людьми породили потребу в новому рівні світогляду - філософії.

4. Зростання наукових знань, що змінило дух епохи.

У рамках передфілософії протягом багатьох століть вирішувалося протиріччя між міфологією, заснованої на чуттєво-образному, нераціональному уявленні і начатками наукового мислення, між фантазуючою міфотворчістю та науковим методом.

Це протиріччя призвело до виникнення філософії в середині I тисячоліття до н.е. в Індії, Китаї, Греції. Це час, приблизно, між 700-200 р. до н.е. Майже одночасно, незалежно один від одного, утворилося кілька духовних центрів, внутрішньо один одному родинних. Людина немов пробудилася вперше до ясного, виразного мислення; виникла рефлексія, недовіра до життєвого досвіду і знанню - тобто той ґрунт, на якому виростає філософське мислення. Саме в цей час людина усвідомлює тендітність свого буття і в той же час створює ідеї та образи, за допомогою яких може жити довше. "Завершилася епоха міфологічна з її самозаспокоєнням, з само-собою-зрозумілістю. Почалася боротьба проти міфу з боку раціональності і раціонально проясненого досвіду. Цю загальну зміну людського буття

можна назвати одухотворенням ... Людина більше не замкнута у собі. Вона невідома для самої себе, а тому відкрита для нових безмежних можливостей", - писав К. Ясперс у книзі "Сенс і призначення історії".

2. Основні риси Давньогрецької філософії

Антична філософія - це філософія стародавніх греків і римлян, зародилася в VI столітті до нашої ери в Греції та проіснувала до V століття нашої ери. Формально датою її завершення вважають 529 рік, коли римський імператор Юстиніан закриття Платонівську Академію - останню філософську школу античності.

Виникнення і формування античної філософії йшло в руслі суспільного життя, в рамках визначення ставлення людини до світу. Воно здійснювалося через критику антропоморфізму міфології, через створення категоріального каркаса розумового процесу. У пошуках першоджерела світу і його осмислення філософи античного світу виходять на рівень таких абстрактних понять, як хаос і космос, матерія і ідея, душа і розум.

Якщо хаос сприймався як безформне, невизначений стан світу, його першооснова, то під космосом малося на увазі впорядковане, цілісне розуміння світу. А вся життя природи, людини і суспільства представлялася як рух від хаосу до космосу. Для опису цього руху в грецькій філософії були створені поняття "матерії" і "ідеї": під матерією розумілася якась потенція, а ідея сприймалася як формотворний принцип, як космічна творчість.

Періодизація:

1) досократична філософія - являє собою процес формування натурфілософських космологічних моделей, що гуртуються навколо проблеми співвідношення множинності світу з його субстанціальною єдністю: проблеми архе (грец. *arhe* - початок) - єдиної основи світобудови і проблеми єдності множинних світів.

2) класична філософія - знаменує собою поворот до соціально-політичної, морально-етичної та антропологічної проблематики.

Софісти - вчителі мудрості (риторика, теорія аргументації, мова).

Сократ - зрозумівши, що натурфілософія байдужа людині. Сократ переінакшує основне філософське питання: у чому природа і головне зміст людини? Не фізику, а етику ставить Сократ на перше місце. Філософ вважав, що записувати свої думки не потрібно, а кращою формою

філософствування є жива розмова у формі діалогу. Первинним для нього є дух, свідомість людини, а вторинним - природа. Тому він вважав, що все в світі відбувається заради користі людини. Сократ вів численні бесіди, під час яких постійно ставив питання і сперечався.

Платон народився в 427 році до н. е. Придбав в афінському передмісті сад, де влаштував школу, яка стала називатися Академією на честь героя Академа. У Платона світ речей також текучий, минуций. Однак є щось вічне, що визначає матеріальні явища. Це причини, які не можна сприйняти почуттями, але можна досягнути розумом. Ці причини є форми речей. Їх Платон називає ідеями. Так з'явилося ідеальне, надчуттєве буття.

Платон вперше розділив філософів на дві течії в залежності від вирішення ними питання про природу істинного буття. Одні вважають, «ніби існує тільки те, що допускає дотик і дотик, і визнають тіла і буття за одне і те ж». Інші наполягають «на тому, що справжнє буття - це якісь умосяжні і безтілесні ідеї; тіла ж називають не буттям, а чимось рухливим, становленням. Щодо цього між обома сторонами завжди відбувається найсильніша боротьба».

Світ ідей Платона, як піраміда, завершується ідеєю Блага.

Ідея Блага «надає пізнаванню речам істинність», є причиною знання. Благо проявляється в прекрасному і істинному, його важко досягнути людському розуму, але його можна досягнути через красу, відповідність і істину. Ідея для Платона є зразок (парадигма) для речей, загальне поняття, сутність даного класу речей, причина, до якої прагнуть речі.

Аристотель (384 - 322 до н.е.). Філософ і вчений-енциклопедист. Узагальнив досягнення сучасної йому фізики, астрономії, біології та ряду інших дисциплін. Є основоположником формальної логіки.

У 335 до н.е. Аристотель заснував власну школу, названу перипатетичною, або Ликеем.

Предметом "першої філософії" як науки особливого роду Аристотель виділяв те, що називається "суцим як таким", - суще в аспекті його чотирьох причин: форми, матерії, початку руху (рушійною причини) і цілі. Перераховані чотири начала визначаються, виходячи з більш загальних понять можливості і дійсності, двох основних станів суцього. Матерія й початок руху виражають поняття можливості, а форма і мета - поняття дійсності, при цьому матерія і мета суть абстрактно загальне, а форма і початок руху - конкретне.

Основне поняття Аристотеля - "першодвигун". Бог або "остання форма". В "першодвигуні" дійсність збігається з можливістю, тому він нерухомий, однак сам є джерелом усякої зміни, виникнення і знищення. "Останній формі" протистоїть чиста матеріальна причина, можливість як така. Істота, тіло є поєднання формальної і цільової причин. Штучний предмет володіє лише формальною причиною.

3. Елліністична філософія

Еллінізм охоплює період від завоювання Олександра Македонського і до падіння Західної Римської імперії, характеризує собою подальшу античну філософію. Зберігши багато чого з античної класики, еллінізм, по суті, завершив її. Філософія зосереджувалася на суб'єктивному світі людини. У філософії еллінізму, коли життя суспільства піддавалося всляким соціальним потрясінням, відзначається своєрідність шкіл і напрямів.

Приблизно в часи Олександра Македонського були засновані чотири філософські школи: кініків, скептиків, стоїків і епікурейців.

1) За основу своєї філософії кініки взяли практичну мораль Сократа, властиві йому самовладання, спокій, невибагливість в їжі і одязі. Не підкріплені належним інтелектуалізмом, ці норми практичного життя призвели до ідеалів самодостатності людини, апатії та байдужості, доповненим вимогами аскези, постійного, іноді важкого, тренування душі і тіла.

2) Епікурейці вважали, що людина складається з атомів, що забезпечує їй багатство почуттів і задоволень. Людина істота вільна, це має свої підстави в мимовільному відхиленні атомів від прямолінійних траєкторій, бо такі відхилення не допускають наявності раз і назавжди встановлених законів. Для щасливого життя людині необхідні три головні складові: відсутність тілесного страждання (апонія), незворушність душі (атараксія), дружба (як альтернатива політичним відносинам).

3) Стоїки у своїх поглядах, безумовно, висували на перший план поняття спокійного і завжди врівноваженого, навіть «байдужого» мудреця. У цьому проявлявся ідеал внутрішньої свободи, свободи від пристрастей, яку плекали майже всі стоїки. Щастя можна досягти не в вічній гонитві за благом летючим, а у свідомому дотриманні космічних, х божественних законів.

4) Згідно скептикам філософ - це той, хто прагне щастя, а воно складається в незворушності і у відсутності страждань. Утримання від категоричного судження про справжню природу речей породжує відчуття незворушності, безтурботності. Саме в цьому і полягає вища ступінь доступного філософу справжнього щастя.

Лекція 3. Східна філософія.

Особливості філософії Стародавнього Сходу; відношення між філософією і релігією в межах східного світогляду; періодизація Індійської філософії (ортодоксальні та неортодоксальні школи); Веди як першооснова філософських роздумів індійських філософів; філософська концепція Буддизму; філософія Давнього Китаю: різномайття шкіл; Конфуціанство – соціальна філософія та етика; Даосизм: концепція «недіяння».

1. Філософсько-релігійний світогляд Давнього Сходу
2. Китайська філософія
3. Індійська філософія

1. Філософсько-релігійний світогляд Давнього Сходу

Під "філософією давнього сходу" розуміють сукупність релігійно-філософських систем, що існували в VI - I ст. до нашої ери в цивілізаціях Єгипту, Вавилону, Китаю та Індії. Суттєвими рисами цієї філософії, що виділяє її в ряду інших філософських систем, є:

- Розмитість кордонів між філософським і релігійним дискурсами.
- Яскраво виражений ірраціоналізм.
- Пріоритет онтологічної проблематики над гносеологічної.
- Інтровертність мислення.
- Відсутність антропоцентричної перспективи в пізнанні.

У древній китайській філософії панівним був релігійно-міфологічний світогляд.

- Особливістю китайської міфології був культ предків,
- Особливістю китайських міфів є уявлення про світ як взаємодії протилежних начал: жіночого інь і чоловічого - ян. У глибоку давнину не було ні неба, ні землі, а весь Всесвіт представляв собою безформний хаос. У цьому безформному морозі народилися два духа - інь і ян, діяльність яких

привела до впорядкування світу: дух ян став керувати небом, а дух інь - землею.

2. Китайська філософія

У Китаї зародилося два великих вчення: конфуціанство і даосизм.

Головним змістом філософії конфуціанства є моральне самовдосконалення людини, її виховання, освоєння нею складного ритуалу. Конфуцій приділяв велику увагу проблемам етики і політики.

Основними категоріями конфуціанства є поняття благородного чоловіка, людинолюбства і правил ритуалу. Управляти державою, згідно з Конфуцієм, покликані благородні мужі на чолі з государем – «сином неба». Благородний чоловік - це зразок моральної досконалості, людина, яка всією своєю поведінкою затверджує норми моралі. Головне завдання благородних мужів - виховати в собі і поширити повсюдно людинолюбство. Людинолюбство включало в себе: піклування батьків про дітей, синівську шанобливість до старших у сім'ї, а також справедливі відносини між тими, хто не пов'язаний родинними узами. Перенесені в сферу політики, ці принципи повинні були послужити фундаментом всієї системи управління.

Основи даосизму, філософії Лао-цзи, викладаються в трактаті «Дао Де Цзін» (IV-III ст. до н. е.). У центрі доктрини - вчення про велике Дао, загальний Закон і Абсолют. Дао багатозначне, це нескінченний рух. Дао - свого роду закон буття, космосу, універсальна єдність світу. Дао панує всюди і в усьому, завжди і безмежно. Його ніхто не створив, але все походить від нього, щоб потім, зробивши кругообіг, знову до нього повернутися. Невидиме і нечуване, недоступне органам почуттів, постійне й невичерпне, безіменне і безформне, воно дає початок, ім'я і форму всьому на світі. Навіть велике Небо підпорядковується Дао.

Кожна людина, щоб стати щасливою, повинна встати на цей шлях, спробувати пізнати Дао і злитися з ним. Згідно з ученням даосизму, людина-мікрокосм вічний так само, як і універсум-макрокосм. Фізична смерть означає тільки те, що дух відділяється від людини і розчиняється в макрокосмі. Завдання людини у своєму житті домогтися, щоб відбулося злиття її душі з світовим порядком Дао. Яким же чином можна досягти такого злиття? Відповідь на це питання міститься у вченні Дао.

Дао притаманна сила Де. Саме через силу "У-вей" Дао проявляється в кожній людині. Цю силу не можна тлумачити як зусилля, а навпаки, як

прагнення уникати будь-якого зусилля. "У-вей" - означає «недіяння», заперечення цілеспрямованої діяльності, що йде врозріз з природним порядком. У процесі життя необхідно дотримуватися принципу недіяння - принципу У-вей. Це не бездіяльність. Це діяльність людини, яка узгоджується з природним ходом світопорядку. Усяка дія, що суперечить Дао, означає порожню витрату сил і призводить до невдачі і загибелі. Таким чином, даосизм вчить споглядальному відношенню до життя. Моральний ідеал даосизму - це відлюдник.

3. Індійська філософія

- 1) ведийський період (1500-500 до н. е.),
- 2) класичний, або брахмани-буддійський (500 до н. е. - 1000 н. е.);
- 3) період посткласичний, або індуїстський (з 1000).

1) Веди - стародавні (до 1500 до н. е.), Священні тексти індуїзму, написані на санскриті (Ведийський санскрит). Веди і коментарі до вед лежать в основі індійської філософії.

Філософія Індії починає формуватися в період Упанішад. В Упанішадах говориться про такі проблеми, як життя і смерть; світобудову; творіння світу і космосу; взаємозв'язок богів і людей. Носієм життя в Упанішадах виступає вода, без якої немає і не може бути нічого живого. Життя людини - джива - знаходиться в гармонії з її душею - пурушею. Після смерті людина не зникає повністю, вона переходить в нове втілення, перероджується. Цим твердженням було покладено початок центральної для всього подальшого індійського світогляду ідеї - карми.

Карма - одне з кардинальних положень індійської філософії. Суть вчення про карму в тому, що сума добрих і злих вчинків людини визначає форму подальшого переродження.

Упанішади вчать пізнанню Брахмана, досягненню єдності з ним. Під Брахманом розуміється абстрактна вища сила, яка частково набуває предметності, але в більшій частині залишається невидимою. Брахман - це і вища духовна єдність. Кожна індивідуальна душа - Атман - є його частиною. Атман - це той же Брахман, але реалізований в індивідуальній душі.

2) Цей період представлений навчаннями і школами, що з'явилися як реакція на елітарність і замкнутість брахманізму. Найбільш значними з них

вважаються: санкхья, йога, веданта (ортодоксальні визнають авторитет Вед), джайнізм і буддизм (неортодоксальні).

Ортодоксальні школи Стародавньої Індії.

1) Ньяя - розглянуті питання логіки, віра в Веди, ідея Брахмана. Матеріальний світ існує і людина пізнає його за допомогою п'яти органів чуття, все, що виходить за рамки п'яти органів чуття - не існує. Існують чотири джерела знання: сприйняття, умовивід, порівняння, і слово авторитету.

2) Вайшешика - Існує два світи: чуттєвий і надчуттєвий. Основа всього - неподільні частки. Простір між частинками заповнений речовиною акаша (ефір). Брахман - початкова життєва сила атомів. Існують два джерела знання: сприйняття і умовивід.

3) Міманса - Зосереджені на правильному тлумаченні вед і важливості ритуалів описаних в ведах.

4) Санкхья - вважає існування двох активно взаємодіючих начал: пракріті (матеріальне начало) і пуруша (духовне начало).

5) Веданта - кінець Веди, зосереджена на філософії, викладеної в Упанішадах.

6) Йога - система практичних дій, спрямованих на пізнання абсолюту.

Неортодоксальні школи:

1) Локаята - вважають що світова релігія не потрібна, існує тільки те що відчуваємо, душа є тіло. Мета життя - отримання задоволення (гедоністична філософія).

2) Джайнізм - першооснова світу - вічна, нестворена субстанція (матерія). Субстанція є носієм енергії і володіє простим і поступальним рухом, її загальна кількість не зменшується. Весь світ складається з атомів різної ваги, атоми зливаються в речі. Закон карми (надтонка матерія, яка визначає рух атомів). Існує 2 види предметів: душі і нежива матерія. Основний життєвий принцип - незастосування шкоди всьому живому.

3) Буддизм. Виник біля VI століття до н. е. в Стародавній Індії. Засновником вчення вважається Сіддхартха Гаутама, згодом одержав ім'я Будда Шак'ямуні.

Після кількох років спостереження за своєю свідомістю Будда Шак'ямуні дійшов висновку, що причиною страждання людей є їх власні дії і припинити страждання, досягти нірвани, можна практикою самообмеження і медитацією. Будда стверджував, що його вчення не є божественним

одкровенням, а отримано ним через медитативний споглядання власного духу і всіх речей. Вчення не є догматом, і результати залежать від самої людини.

Чотири благородних істини Буддизму:

- 1) Життя - страждання
- 2) причина страждань - бажання і пристрасті
- 3) Третя Шляхетна Істина вказує на стан, вільний від будь-яких видів страждання. Будда називав такий стан "ніббаной".
- 4) розкриває метод, який веде до щастя, благополуччя, зменшення життєвих проблем, а в кінцевому рахунку - до набуття Ніббана - повного позбавлення від страждань. Так як цей метод містить в собі вісім складових, він називається Шляхетним Вісімковим Шляхом.

Виникнувши в Індії, буддизм там не прижився і поширився зовні, у Південно-Східну Азію. Але всередині Індії буддизм, так само як і джайнізм, зіграв важливу роль у критиці брахманізму і підготував ґрунт для виникнення індуїзму - релігії та філософії сучасних індусів.

3) У ході суперництва між буддизмом і брахманізмом, на основі спрощення останнього, в кінці першого тисячоліття до нашої ери виник індуїзм.

Лекція 4. Філософія Середньовіччя та Відродження.

Основні риси Середньовічної філософії; геоцентризм; монотеїзм; патристика; вчення Августина Блаженного; схоластика; вчення Фоми Аквінського; докази буття Бога; суперечка номіналістів та реалістів щодо природи універсалій; проблема співвідношення знання та віри; основні гуманістичні ідеї філософії Відродження; антропоцентризм; пантеїзм.

1. Основні риси Середньовічної філософії
2. Патристика. Августин Блаженний
3. Схоластика. Фома Аквінський
4. Основні гуманістичні ідеї філософії Відродження

1. Основні риси Середньовічної філософії

У IV-V ст. в Європі відбуваються глобальні геополітичні зміни. Римська імперія спочатку розпадається на дві окремі держави - Західну і Східну

імперії. Потім під тиском варварських племен Західна Римська імперія припиняє своє існування, і замість неї в Західній Європі утворюються держави, засновані різними племенами варварів, а на Сході виникає нова держава - Візантійська імперія.

З моменту розпаду Римської імперії починається новий період в історії Європи, який отримав пізніше назву «Середні віки» і тривав до XV ст.

Основні риси епохи Середньовіччя:

- Центром культурного життя в цей період стають монастирі - вони були одночасно фортецями і центрами землеробства, центрами освіченості і освіти.
- переплетіння у свідомості людей пізньоантичного і варварського суспільно-економічних укладів.

Основні риси філософії епохи Середньовіччя:

- Середньовічна філософія почалася раніше, ніж завершилася антична. Кілька століть паралельно існували два способи філософствування, взаємно впливали один на одного.
- Тісний зв'язок філософії з релігією. Церковна догма була вихідним пунктом і основою філософського мислення.
- Філософія стає на службу теології. Під теологією розуміють богослов'я, тобто систематичний виклад, що спирається як на власний, так і на філософський понятійний апарат, і захист вчення про Бога, Його властивості, якостях, ознаках, діяннях, а також комплекс правил і норм життя віруючих і духовенства, установлених тією чи іншою релігією (в даному випадку християнством). У межах теології як такої філософське мислення виконує головним чином «службову роль», бо воно тільки роз'яснює, тлумачить «Слово Боже».
- ретроспективність - Середньовічна філософія звернена до минулого, бо максима середньовічної свідомості: «чим давніше, тим достовірніше, чим достовірніше, тим більш істинне».
- традиціоналізм - будь-яка форма новаторства вважалася ознакою гордині, тому, максимально виключалися суб'єктивність з творчого процесу, він повинен був постійно дотримуватися встановленого зразка, канону.
- дидактизм (учительство, повчальність) - майже всі відомі мислителі того часу були або проповідниками, або викладачами богословських шкіл.

2. Патристика. Августин Блаженний

Патристика. (II-VI ст.)

Перші століття існування християнства наповнені драматичним і навіть трагічним змістом. У межах Римської імперії християни жорстоко переслідувалися. У I-IV ст. християнство набуває все більшого поширення. Поступово окремі християнські громади об'єднуються організаційними зв'язками і виникає церква.

Визначну роль в розробці основ християнської теології зіграв ряд мислителів, чії твори і були пізніше визнані релігійно-філософської базою всього християнського вчення. Їх стали називати «батьками церкви». А література, створена батьками церкви, отримала загальну назву «патристика».

Однією з найважливіших проблем раннього періоду існування патристики стала проблема взаємовідносин науки, насамперед філософії, і християнського віровчення. У вирішенні цієї проблеми важливу роль зіграли такі мислителі як Тертуліан, Оріген, Василь Великий, Григорій Ніський, Аврелій Августин.

Найбільшим християнським мислителем періоду патристики і найбільш видатним з отців церкви вважається Аврелій (Блаженний) Августин (354-430).

Світогляд Аврелія Августина - це своєрідне поєднання християнського релігійно-міфологічного світосприйняття з філософським осмисленням проблем світобудови. Але філософія, в розумінні Августина, є лише засобом доведення істинності релігії, способом обґрунтування вірності релігійних догматів. Як філософський фундаменту теології Августин обрав вчення Платона і неоплатоніків. Тому він провів серйозну і глибоку роботу з християнізації платонізму та неоплатонізму, зводячи в абсолют ті принципи цих навчань, які відповідали християнству, і відкидаючи ті, які для християнства були неприйнятні. Аврелій Августин - творець вчення про Церкву як вищої форми організації людського суспільства, можливої на землі. Він теоретично обґрунтував необхідність затвердження християнської церкви над усіма світськими державами і государями, бо «світський град» зобов'язаний підкоритися «граду Божому», як неістинний істинному.

3. Схоластика. Фома Аквінський

Схоластика (IX-XV ст.)

У цей час найбільш могутніми і впливовими церковними організаціями в Європі стають Східна і Західна церкви.

На основі праць отців церкви, протягом VI-XIII ст. в римсько-католицькій церкві відбувається раціоналізація християнського віровчення, коли догмати віри обґрунтовуються за допомогою науки, і, насамперед, за допомогою філософії. Так виникла «схоластика». Слово «схоластика» походить від грецького «sholia» - школа. Тому іноді схоластику іменують «шкільної філософією». Мета виникнення схоластики - упорядкувати і зробити доступною християнську догматику.

Рим офіційно доручає декільком християнським філософам зайнятися переробкою вчення Арістотеля в християнсько-католицькому дусі. Центральне місце в цій роботі зайняв Фома Аквінський.

Фома Аквінський народився приблизно в 1225 р. Помер в 1274 р.

Найбільш відомі його твори: "Сума теології" (1266-1274) і "Сума проти язичників" (1259-1264). В "Сумі теології" (тобто сукупності теологічних вчень) розробляється католицька догматика. Вона стає основним твором всієї схоластичної теології.

Області науки і віри у Аквінського абсолютно ясно визначені. Завдання науки зводяться до пояснення закономірностей світу. Аквінський визнає також можливість досягнення об'єктивного, вірного знання і відкидає такі уявлення, згідно з якими дійсним вважається лише діяльність людського розуму. Але хоча пізнання об'єктивне й істинне, воно не може охопити все. Над царством філософського, метафізичного пізнання знаходиться інше царство, яким займається богослов'я. Сюди не можна проникнути природною силою мислення. Область найсуттєвіших таїнств християнської віри залишається для Аквінського поза філософського розуму і пізнання (наприклад, Трійцність, Воскресіння і т.д.). Йдеться про істини надприродних, таких, як Божественне одкровення Блага звістка, що утримуються лише у вірі.

4. Основні гуманістичні ідеї філософії Відродження

Широкий розвиток мореплавання в пошуках нових земель перетворило кінець XV - початок XVI століть в період Великих географічних відкриттів.

З відкриттям нових земель світ розсунувся і зробився в кілька разів більше, порушилися рамки національної обмеженості, а разом з ними звалилася і середньовічна замкнутість в економіці, культурі, мисленні. Культура і наука все більше набували світський характер.

Зародження капіталістичних відносин, створення національних держав і абсолютних монархій Західної Європи.

Ці зміни привели до змін в умонастрої людей і пробудженню їх самосвідомості. Насамперед це втілювалося в секуляризації, тобто у звільненні суспільства від цілковитого панування церковної ідеології та релігії.

Прагнення до відродження ідеалів і цінностей класичної давнини, що дало найменування епосі, визначило вплив спадщини античності на формування філософських поглядів цього періоду. Ідеал античної культури виявився ближче і зрозуміліше для буржуазія, ніж культура феодального суспільства. Поети і художники прагнули відобразити в своїй творчості навколишній світ і людину століття такими, якими бачили їх насправді. Опорою служило їм мистецтво древніх греків.

Однак ренесансний громадянин, ренесансна культура та філософія суттєво відрізняються від античних. Хоча Відродження і протиставить себе Середньовіччю, воно виникло як результат розвитку середньовічної культури і тому несе на собі її відбиток. Антична традиція не просто засвоювалася в епоху Відродження, але творчо перероблялася. Якщо в середні століття учені і філософи, як правило, були служителями Церкви, то тепер з'явився прошарок інтелігенції, пов'язаної тільки з наукою і мистецтвом.

Відродження було в цілому загальноєвропейським явищем, але початок і найбільш яскраві його прояви пов'язані з Італією.

Філософська думка епохи Відродження охоплює три сторіччя: від раннього гуманізму XIV в. до натурфілософії XVI-поч. XVII вв.

Особливості філософії Відродження:

1) антисхоластичний характер (хоча для держави схоластика залишалася офіційною філософією та її принципи вивчалися в більшості університетів). Літературно-риторичний жанр, розрахований на освічені світські верстви читачів.

2) пантеїзм як головний принцип світогляду

Ієрархічне представлення про світобудову гуманісти пропонували замінити на концепцію про світ, в якому відбувається взаємопроникнення земного, природного і Божественного початків. Природа трактувалася ними як

пантеїстична, у чому є вплив неоплатонізму з його вченням про Світову Душу.

3) антропоцентризм і гуманізм

Філософія Відродження спрямована до людини, а не до Бога, що було характерно для середньовічної культури.

В епоху Відродження сама людина вважалася прекрасною і піднесеною. Такими були не тільки її душа, але і плоть. Гуманісти епохи Відродження вважали, що, надав свободу волі людині, Бог визначив їй вище призначення «стати своїм власним скульптором і творцем», спрямуватися до безмежного вдосконалення своєї природи.

Гуманізм розглядає місце людини у світі не з точки зору гріхопадіння і порятунку, а як проблему достоїнств людини. Істинно людський стан має бути результатом здійснення закладених в кожному індивіді можливостей до вдосконалення, до подолання «дикого» і «варварського» існування. І хоча вони дані Богом, для їх прояву потрібні власні зусилля особистості, її творча діяльність. Справжня людина культурна, цивілізована, активна.

Презирства до світу в середні століття гуманізм протиставить прославленню світу і радостей земного існування; умертвінню плоті - гімн красі людського тіла; жертвності - вчення про самозбереження; стражданням в ім'я спасіння - культ насолоди і користі.

В епоху Відродження творча діяльність людини набуває сакральний характер.

Епоха Відродження забезпечила незалежність наукового знання від теології і схоластики. Її пізнання природи послужило основою для науки XVII - XVIII ст.

Лекція 5. Філософія Нового часу.

Соціальні та культурні передумови філософії Нового часу; наукова революція; основні ідеї та напрями філософії Нового часу; полеміка раціоналізму та емпіризму; гносеологія Ф. Бекона: індуктивний метод, вчення про ідоли; раціоналістичний метод Р. Декарта, його метафізика, та концепція про уроджені ідеї; моністичне вчення Б. Спінози про субстанцію; Монадологія В. Г. Лейбніца – плюралістична концепція субстанції; Вчення Т. Гоббса та Дж. Локка про державу та суспільний договір.

1. Соціальні та культурні передумови філософії Нового часу

2. Основні ідеї та напрями філософії Нового часу: емпіризм та раціоналізм
3. Монізм та плюралізм у вирішенні проблеми природи субстанції

1. Соціальні та культурні передумови філософії Нового часу

У Європі почалася смуга зміни феодального суспільного ладу - буржуазним. У 1609 р. відбулася перша буржуазна революція в Європі. Нідерландська буржуазія повалила феодалізм у своїй країні і подала приклад буржуазії інших країн Європи. Її наслідувала Англія, найбільш розвинена в промисловому відношенні країна. Розвиток нового - буржуазного - суспільства призвів до ослаблення духовної диктатури Церкви.

Наївний оптимізм епохи Відродження вже похитнувся. Новий світогляд пройнятий і іншим, не менше гострим питанням: як окремій, конкретній людині знайти своє місце в історичний період змін, коли руйнуються старі суспільні відносини і складаються нові? Якщо максима суспільної свідомості в XV-XVI ст. свідчила, що «людина вільна і рівна Богу», то в XVII в. вона виглядає більш земною - «людина лише маленька ланка у величому механізмі природи, тому повинна жити за законами останнього». Звідси і нове розуміння завдань науки і філософії - не «наука для науки», а наука для збільшення влади людини над Природою.

Нові цілі і завдання науки призводять до значного накопичення фактичних даних, становленню експериментально-математичного природознавства. Згідно античному і середньовічному мисленню математика має справу з нереальних об'єктами, а фізика - з реальними. Чи можна застосовувати кількісні методи математики у фізиці? Ця проблема стала однією з центральних у фізиці XVII в. У філософії вона постала як проблема зв'язку досвідного і абстрактного способів дослідження природи. Крім того, нова наука спиралася на практику матеріального виробництва.

Потреба науки в систематизації величезної кількості фактів, створенні цілісної картини світу, встановленні причинно-наслідкових зв'язків між явищами природи активізували пошуки нових методів пізнання. У силу цього у філософії на перший план висуваються проблеми теорії пізнання (гносеології), зокрема: що значить знати? що прокладає дорогу до істини - відчуття або розум, інтуїція чи логіка?

Отже, сімнадцяте століття по суті включило в себе два революційних напрями: соціальну революцію в суспільстві, пов'язану з переходом від феодалізму до капіталізму і наукову революцію, що проявила себе в

особливій пристрасі до експерименту і класифікацій, раціональному пізнанні і поясненні світу, формуванні експериментально-математичного природознавства.

2. Основні ідеї та напрями філософії Нового часу

Початок нової європейської філософії пов'язаний з фігурою Френсіса Бекона (1561-1626), родоначальника експериментальної науки.

Основною задачею філософії Бекон вважав конструювання нового методу пізнання, а метою науки - принесення користі людству.

Практична спрямованість знань була виражена Беконом у відомому афоризмі: «Знання - сила».

Головним твором Бекона за методологією наукового пізнання був «Новий Органон». У ньому дається виклад «нової логіки» як головного шляху до отримання нових знань і побудови нової науки. У якості основного методу Бекон пропонує індукцію, яка спирається на досвід і експеримент, а також певну методику аналізу та узагальнення чуттєвих даних.

Серйозної критиці Бекон піддає колишню, «стару» логіку Аристотеля, яка ґрунтується на дедуктивному методі мислення. Вона лише заважає «розшифрувати» таємну мову природи.

Фундаментом всякого пізнання, за оцінкою Бекона, є досвід, який повинен бути відповідно організований і підпорядкований певній меті. Він повинен здійснюватися за певним планом, послідовно, і вести від експериментів до нових експериментів, або до теоретичних положень які в свою чергу підштовхують до нових експериментів. У логічному відношенні це означає, що наша думка рухається від знань одиничних фактів до знань цілого класу предметів або процесів.

Бекон вважав, що людська свідомість не здатна пізнати досліджуваний предмет повно і точно. Серйозною перешкодою на шляху повного і точного пізнання встають забобони («ідоли»).

Одним з видних представників англійської філософської думки є Томас Гоббс (1588-1679). Гоббса хвилюють ті ж проблеми, що і Ф. Бекона.

На думку Гоббса, головною метою пізнання є з'ясування причин того чи іншого процесу. Початковим етапом пізнання є процес усвідомлення того, що в нашому мисленні відсутні знання щодо предмета зацікавлення. При

цьому слід звернути особливу увагу на мову, яка є не тільки засобом пізнання, а й джерелом брехні і помилок.

Пізнання починається з чуттєвості, в чому і слід бачити перший принцип теорії пізнання. Продукти чуттєвого пізнання Гоббс пропонує називати «фантомами (примарами)». Люди, отримавши сприйняття - фантоми (образи), позначають їх знаками. Роль знаків у житті людей дуже велика. Гоббс розробив цілісне вчення про знаки.

Людина, за Гоббсом, має два види знань: знання фізичних тіл і знанням про імена речей.

Представником французької філософії є Рене Декарт (1596-1650).

Значне місце у творчості Декарта займає вчення про буття. Центральним поняттям цього вчення є «субстанція». Під субстанцією Декарт розуміє всяке суще, яке не потребує для свого буття ні чого, крім самого себе. Це може бути й ідея, і фізичний предмет. Але в самому строгому і глибокому розумінні слова, субстанцією, по Декарту, є тільки Бог, Який вічний, всюдисущий, всемогутній, Він Творець всіх речей, Джерело всякого блага й Істини.

Весь створений світ Декарт розчленовує на два роди субстанції: духовні та матеріальні. Якщо головною ознакою духовної субстанції є її неподільність, то матеріальної - подільність до нескінченності. Як основний атрибут (корінна властивість) духовна субстанція має мислення, а матеріальна - протяг.

У людині знаходяться, на думку Декарта, дві створені Богом і різко протилежні одна одній субстанції: одна - протяжна (тілесна) субстанція, а інша – мисляча (духовна). Обидві вони рівноправні і незалежні один від одного. У цьому чітко виявляється дуалізм Декарта.

Декарт також цікавився проблемою методу пізнання. Він намагається виявити такі ідеї, які притаманні свідомості від народження. Дані ідеї, на думку Декарта, не придбані в досвіді, вони притаманні духовній субстанції спочатку, тому їх можна вважати вродженими. До вроджених ідей Декарт відносив: а) поняття (буття, Бог, число, тривалість, тілесність, структурність, воля та інші); б) судження-аксіоми («у ніщо не буває властивостей», «з нічого не буває нічого», «не можна одночасно бути і не бути», «у кожної речі є причина», «ціле більше своєї частини» і т. д.).

Початком процесу пізнання він вважав сумнів у істинності загальноновизнаного знання. Етап сумнівів немов розчищає ґрунт для формування нового знання. Декарт вважав, що можна і потрібно

сумніватися у всьому: чи існує зовнішній світ, чи існує людське тіло, чи є наука і т. д. Тільки в одному можна бути впевненим: сам сумнів дійсно існує. Якщо людина сумнівається, то, значить, вона мислить: «Я мислю, отже, я існую».

Декарт був родоначальником раціоналізму. Істини математики він вважав абсолютно достовірними, що володіють ознаками загальності і необхідності. У силу цієї обставини Декарт відвів виняткову роль в процесі пізнання такому методу, як дедукція.

3. Монізм та плюралізм у вирішенні проблеми природи субстанції

Бенедикт (Барух) Спіноза (1632-1677).

Спіноза прагнув подолати дуалізм у вченні Декарта про субстанцію. Він поставив перед собою мету створити моністичне вчення про єдину субстанцію. Монізм - визнання одного початку в основі всього існуючого.

Вчення Спінози про єдину субстанцію дається в першій частині «Етики», названої «Про Бога». На думку філософа, істинною є лише одна субстанція, атрибутами якої є мислення і поширеність, або природа. Крім Бога, не існує ніякої іншої субстанції. Бог і субстанція зливаються у нього в одне поняття, Бог не стоїть над Природою, не є Творцем поза Природи, Він знаходиться прямо в ній.

Сама по собі субстанція має набір певних істотних властивостей.

Згідно вченню Спінози, відбувається злиття Бога і Природи, розчинення першого в другий, а це є пантеїзм. Субстанція Спінози - це не буття взагалі, а буття об'єктивне, тобто природа.

Все в світі має свою причину, і тільки субстанція має причину в самій собі. У світі, згідно Спінозі, панує жорсткий детермінізм.

В області теорії пізнання Спіноза стояв на ґрунті раціоналізму. Він визнає три ступені пізнання:

Найвища ступінь пізнання пов'язана безпосередньо з розумом людини, а істина, одержувана людиною, інтуїтивно зрима і не залежить ні від якого досвіду.

Другий ступінь - міркування розуму. Дана щабель хоча і є адекватним засобом отримання істини, однак вона менш вдосконалена.

Нижчою ступінню є чуттєве відображення навколишнього світу. Чуттєве пізнання і досвід не мають будь-якого істотного значення для отримання істинного знання.

У пізнавальному процесі, який відбувається як поєднання розуму з речами. В отриманих знаннях ми виявляємо, що порядок і зв'язок ідей ті ж, що порядок і зв'язок речей.

Готфрід Лейбниц (1646-1716).

Лейбниц протиставив вченню Спінози про єдину субстанцію вчення про множинність субстанцій, які він назвав монадами.

За поглядами Лейбниці, монада проста і неподільна. А це означає, що монада не є матеріальною, не має протягу. Сутність кожної монади становить діяльність, яка виражається в безперервній зміні станів. Щось подібне ми можемо спостерігати, спостерігаючи життя власної душі.

Лейбниц наділяє монади сприйняттям, уявленням, прагненням і потягом.

Життя монад проявляється не тільки в діяльності, але і в усвідомленні себе.

Кожна з них - окремий світ, що володіє своїм змістом.

Лейбниц став завершальним філософом філософії XVII ст. і попередником німецької класичної філософії.

Лекція 6. Просвітництво.

Філософія епохи Просвітництва, та її суспільно-правовий ідеал; основні засоби побудови нового суспільства – освіта і виховання; «Енциклопедія» Д. Дідро і Д'Аламбера як втілення ідеалу Просвітництва щодо розповсюдження освіти та знання; теорія суспільного договору; концепція поділу влади; природне становище та природні права людини як основа побудови суспільних відносин; соціально-політичні погляди Вольтера та Ж.-Ж. Руссо.

1. Ідеологія доби Просвітництва
2. Основні концепції: суспільний договір, природній стан та природні права людини

1. Ідеологія доби Просвітництва

XVIII століття увійшло в історію Заходу як епоха Просвітництва. Ідеологія Просвітництва виникла в XVII в. Її родоначальником вважається англійський філософ Дж. Локк (1632-1704).

Найбільший розвиток вона отримала у Франції, де її представляють такі мислителі, як Вольтер (1694-1778), Ш. Монтеск'є (1689-1755), Ж.-Ж. Руссо (1712-1778) та ін. У Німеччині Просвітництво пов'язано з іменами І. Гердера, І.В. Гете, І. Канта та ін

За своїм змістом XVIII в. став продовженням попереднього та епохи Відродження. Він різко протиставив себе «похмурому» Середньовіччю, ще більше підвищив авторитет і роль розуму і науки, зробив виключно актуальними ідеї гуманізму.

Простежуючи і осмислюючи еволюцію людства, філософи-просвітники розробили досить струнку і цілісну концепцію його минулого, сьогодення і майбутнього. Основу цієї концепції склали поняття «природного стану», «природного права», «природи людини», «суспільного договору», розуму, прогресу, «світлого майбутнього» і т.д.

Відповідно до даної концепції, еволюція людства почалася з «природного стану», що покоївся на «природному праві», яке в свою чергу відповідало «природі людини».

Остання, на думку просвітителів, являє собою сукупність таких якостей і цінностей, як любов, жалість, співчуття, милосердя, свобода, рівність, братерство, справедливість і т.д., які притаманні тільки людині і відрізняють її від всіх інших живих істот.

Період природного стану людства, під яким малося на увазі первісне суспільство, просвітителі назвали «золотим віком», оскільки він, на їхню думку, був відзначений найвищим торжеством свободи, рівності, справедливості та інших принципів і цінностей.

На шляху до «світлого майбутнього» просвітителі бачили дві головні перешкоди: деспотизм, який виступає у формі абсолютної монархії, і обскурантизм (затемнення), втіленням якого була релігія і Церква.

В якості основних засобів побудови нового суспільства висувалися освіта і виховання. Неосвічена, темна людина, на думку просвітителів, не може бути вільною.

Вирішальна роль у досягненні світлого майбутнього відводилася розуму. У своєму переконанні в можливості створення справедливого суспільства просвітителі поклалися на віру в прогрес розуму і здатність людини до нескінченного самовдосконалення. Розум був оголошений вищим суддею всього існуючого.

Філософія XVIII в. розвивалася в тісній єдності і співпраці з наукою і природознавством. Яскравим прикладом є «Енциклопедія» (Дідро і Д'Аламбер).

У пізнанні зникли заборонені області. Робляться не просто оригінальні відкриття в традиційних науках, а формують нові напрямки в математиці і фізиці, біології та медицині. Поступово і міцно оформлюються в наукову форму відомості про суспільство. Філологія та педагогіка, економіка та історія стають сферами об'єктивного знання.

2. Основні концепції: суспільний договір, природний стан та природні права людини

Г. Гроцій (1583-1645) був одним із засновників вчення про "природне право". Держава виникає, по Гроцію, з "колективістської природи людини". Вона - результат свідомої діяльності людей, їх договору. Природне право не дано Богом, а ґрунтується на природі людини, на її прагненні до мирного спілкуванню, організованому на засадах розуму. Війна є прояв того ворожого ставлення один до одного, яке люди відчували, коли жили розрізнено. У процесі дотримання принципів природного вдачаї (недоторканість чужої власності, виконання договорів, покарання за злочини) складається "людське" право.

Джон Локк. Поглибити і дедалі конкретизувати емпіричну методологію спробував видатний філософ-матеріаліст XVII століття Джон Локк (1632–1704) у працях "Дослід про людське розуміння" (1690), "Два трактати про державне правління" (1690), "Думки про виховання" (1693), "Розумність християнства"(1695).

Так само, як і Гоббс, Локк виводив необхідність державної влади з позиції теорії "природного права" та "суспільної угоди", але у власній політичній філософії висловлює й низку принципово нових, прогресивних ідей.

Він вперше висуває принципи поділу державної влади на законодавчу, виконавчу і федеративну. Політична філософія Локка стала основою буржуазного лібералізму в Англії, відбилась у політичних теоріях французької та американської буржуазних революцій.

Виникнення держави він пояснює, як і Гоббс, "суспільним договором людей". Але якщо у Гоббса такий договір повинен запобігти "війну всіх проти всіх", то у Локка він покликаний захищати природні права людей. Народ є тому безумовним сувереном, а уряд підкоряється закону. Згідно з

Дж. Локком, люди, об'єднавшись у суспільство, відмовляються не від усіх своїх прав, а тільки від одного - права захищатися кожному на свій страх і ризик. Завдяки цьому вони усталюють інші свої права. Останні випливають із збігання зі здоровим глуздом природного права. Воно свідчить, що люди рівні і незалежні, тому ніхто не повинен завдавати шкоди життю, здоров'ю, свободі і майну інших. Правами громадян встановлюються межі влади держави, створеного якраз для захисту даних прав. Правителі відповідальні перед народом, і, якщо державна влада діє проти своїх початкових цілей, громадяни мають право повстати проти неї. К "природним правам" Локк відносить право на життя, право на свободу, право на власність і право на захист цих прав.

Ш.-Л. Монтеск'є (1689-1755) вважається основоположником так званої географічної школи в соціальній філософії. Клімат, природа, ґрунт і стан земної поверхні визначають, по Монтеск'є, дух народу і характер суспільного розвитку.

Проте загальні закони історії залежать також від соціальних факторів: виробництва, власності, принципів правління, звичаїв і релігій.

Слідом за Локком Монтеск'є наполягає на поділі влади - законодавчої, виконавчої та судової, - є опорою правової держави і практики демократичного життя.

Свобода, по Монтеск'є, - це право робити все, що дозволено законами. Поділ влади є політичним і юридичним умовою свободи. Щоб виключити зловживання владою, необхідні різні, не залежні один від одного її органи, здатні "гальмувати" один одного.

Класичним філософом французького Просвітництва був Вольтер Франсуа-Марі-Аруе (1694–1778), головні ідеї якого викладені в працях: "Філософські листи" (1734), "Метафізичний трактат" (1734), "Роздуми про людину" (1737), "Філософський словник" (1764), "Філософія історії" (1765) та ін.

Головне завдання своєї філософії Вольтер вбачає в розвінчуванні релігійної догматики, що заважає людям будувати щасливе життя, культивуючи нещастя, неосвіченість, фанатизм, брехню.

Вольтер обґрунтував ідею рівності людей, і цю рівність розумів як рівність політичну, рівність перед законом і правом. Соціальну та майнову нерівність він розглядав як умову соціальної рівноваги і морального розвитку суспільства.

На основі теорії природного права сформувалася концепція прав людини і громадянина. Вона була прийнята в 1789 р в якості маніфесту Французької революції. До природним правам ставилися свобода, рівність у правах, власність, безпека і опір гнобленню.

Але ще трьома роками раніше в американській "Декларації прав" говорилося: "Всі люди народжуються вільними і залишаються вільними і рівними в правах, які не можуть бути ні відчужені, ні відняті ні за яких умов (ні в сьогоденні, ні в майбутньому) у громадян суспільства, а саме: право на життя і власність, право домагатися і досягати благополуччя і безпеки".

Соціальна філософія Ж.-Ж. Руссо (1712–1778) справила потужний вплив не тільки на вчення про суспільство, а й на літературу, на смаки, звичаї і політику.

Перший літературний успіх прийшов до Руссо після твору "Принесли чи науки і мистецтва користь людству?". Руссо відповідає на це питання негативно і стверджує, що науки і мистецтва є гіршими ворогами моралі та джерелами бідності. Він захоплюється "благогородним дикуном", оскільки все, що відрізняє цивілізованої людини від ненавченого варвара, є зло. У трактаті "Міркування про нерівність" Руссо стверджує, що "людина по натурі добра, і тільки суспільство робить її поганою". Випадкові обставини сприяли вдосконаленню людського розуму, але при цьому погіршили расу, зробивши людину поганою через її тяги до спілкування. Руссо любить людей за природне моральне здоров'я і почуття справедливості і одночасно ненавидить їх за відрив від природи, за придбані ними в ході історії нашарування помилкових розмірковувань, умовностей і забобонів.

Центральна проблема творчості Руссо – нерівність між людьми та шляхи її подолання. Саме цьому питанню присвячено працю "Роздуми про походження і основи нерівності між людьми" (1755). Руссо досліджував виникнення майнової та соціальної нерівності людей і прагнув знайти шляхи її ліквідації. Він вважав, що нерівність між людьми не споконвічна, у її виникненні винна приватна власність. На думку Руссо, первісне людське суспільство перебувало у природному стані і людина була істотою самодостатньою, матеріально незалежною від інших людей. Приватна власність, яка виникає внаслідок суперечностей між інтересами людей, приводить до несправедливості.

Лекція 7. Німецька класична філософія.

Основні риси та особливості німецької класичної філософії; обґрунтування Кантом загальності та необхідності наукового знання; «Критика чистого розуму»; суб'єктивний ідеалізм Фіхте; діяльність «Я» як початок всього суцього; діалектика Фіхте; натурфілософія Шеллінга; філософська система Гегеля; антропологічний матеріалізм Л. Фейєрбаха.

1. Філософія І. Канта
2. Фіхте, Шеллінг, Гегель
3. Філософія Л. Фейєрбаха

1. Філософія І. Канта

Німеччина наприкінці XVIII століття переживала у своєму розвитку етап застою. Глибока незадоволеність реальними процесами супроводжувалася духовним конструюванням ідеальних зразків соціальних станів і відносин. Цей емоційний порив знайшов свій вихід в мистецтві: світова поезія і література збагатилися такими гігантами, як Шиллер, Гете, Гельдерлін, Новалис, Гофман, Гейне, брати Грімм; в музичній культурі прозвучали імена Моцарта, Шуберта, Гайдна, Бетховена, Вебера.

Але, мабуть, найбільш захоплюючі процеси в цей час протікали в філософії. Практично всі світоглядні проблеми потребували переосмислення.

Загальність подій що відбуваються в світі породила потребу у створенні універсальних теорій, систем світорозуміння, за допомогою яких стало б можливим освоїти культуру всієї епохи.

Іммануїл Кант (1724-1804)

У творчості Канта зазвичай розрізняють два періоди: докритичний, коли він основну увагу приділяє природознавству, і критичний, коли інтерес його переноситься в основному на питання пізнання. Ділення це досить умовно, бо ідеї, висунуті ним в ранніх роботах, нерідко набувають розвитку в наступних працях. Кант був глибоко переконаний у можливості наукового познання природних процесів. Математика і механіка здавались йому, як і Ньютону, ідеалами точного знання.

За Кантом, знання ділиться на дослідне і додосвідне («апріорне»). Пізнання має справу з одиничними даними досвіду, і тому вони не можуть дати узагальненого знання, яке виступає основою науки. Хаос світу явищ отримує впорядкованість, необхідність лише у свідомості. Значить, не

пізнання узгоджується з предметами, а вони повинні узгоджуватися з нашим розумом.

«Критика чистого розуму». Без визначення меж пізнання вступати на шлях пізнання небезпечно. Пізнає суб'єкту, на думку філософа, притаманні здатності троякого види: чуттєвість, розсуд і розум.

Чуттєвість виявляється в тому, щоб зібраним з допомогою органів чуття даними із зовнішнього світу, цьому хаосу відчуттів, надати порядок, наділити єдністю. Реалізується це за допомогою апріорних, які існують лише у свідомості суб'єкта понять про простір і час.

Розсуд нічого не може наочно уявити, а почуття не можуть нічого мислити. Необхідно їх з'єднання, так як «розсуд не бере свої закони з природи, а наказує їй». У цій діяльності він спирається на 12 апріорних категорій:

1. Поняття кількості: єдність, безліч, цілісність.
2. Поняття якості: реальність, заперечення, обмеження.
3. Поняття відносини: прісущність і самостійність, причина і дія, взаємодія.
4. Поняття модальності: можливість - неможливість, існування - неіснування, необхідність - випадковість.

Ці категорії, як і всі апріорні поняття, належать нашій свідомості; всі залежності в світі здійснюються не завдяки об'єктивним зв'язкам, а тому, що наша свідомість, завдяки відповідним категоріям, пов'язує так явища. Природні процеси мінливі, закони ж розсуду (що є одночасно і законами природи) відрізняються:

- а) постійністю і стійкістю;
- б) проявляються абсолютно тотожно в сьогоденні, минулому і майбутньому абсолютно у всіх людей.

Виникає питання: як при подібних умовах можливо наукове пізнання? Кант впевнений, що наша свідомість сама створює предмети, тобто наш розсуд знаходить і може знайти в зовнішньому світі те, що тільки сам туди і вкладає. Таким чином, речі самі по собі непізнавані («річ у собі»).

Чистий розум прагне проникнути в непізнаваний світ «речей в собі», що приводить його до протиріччя, до ілюзій, антиномій. Кант розглядає чотири антиномії «чистого розуму», називаючи їх діалектикою.

1. Світ має початок в часі і обмежений у просторі. - Світ не має початку в часі і нескінченний у просторі.
2. Існує тільки просте і те, що складено з простого - У світі немає нічого простого.

3. Існує не тільки причинність за законами природи, а й свобода. - Немає жодної свободи, все відбувається згідно з законами природи.

4. Існує безумовно необхідна істота, тобто Бог, як причина світу. - Немає ніякого абсолютної необхідної істоти як причини світу.

Головна задача розуму - оволодіння «трансцендентальними ідеями», які не стикаються з чуттєвим досвідом. Таких ідей три: про Душу, як безумовному єдності всіх психічних процесів; про світ, як безумовному єдності всіх умовних, причинних явищ; про Бога, як безумовну причину всього суцього і мислимого.

Довести їх теоретично неможливо. Вони виникають тому, що людина-припускається помилки про можливість теоретичного пізнання всього існуючого. Такого роду судження існують тільки завдяки вірі.

Віри вимагає наш практичний розум, тобто наша моральна свідомість. Воно не залежить від чуттєвих мотивів, і з його допомогою людина піднімається над природою. Мораль (практична філософія) не може бути теоретично обґрунтована.

2. Фіхте, Шеллінг, Гегель

Йоганн Готліб Фіхте (1762-1814)

Фіхте вихідним пунктом своєї філософії робить поняття людського Я. У ньому укладено, на думку філософа, єдність, яка апріорно, незалежно від досвіду обмолоту все доступне мисленню. Як і Кант, Фіхте визнає співвідношення теоретичної та практичної філософії, віддаючи перевагу останній, тобто Моралі.

На відміну від Канта Фіхте заперечує існування будь-яких зовнішніх об'єктів, незалежних від розуму суб'єкта. У нього Я - це єдина реальність, витворюючи світ, творить все і збігається з самопізнанням. У нього немає кантовської роздвоєності: Я - це розум і воля, пізнання і дія одночасно. Об'єктивна, незалежна основа буття неможлива; все багатство світу зосереджено і виходить з людського Я, а воно є дух розумний.

У світі немає зовнішніх об'єктів (тим більше непізнаваних «речей в собі»). Первинним виступає всеосяжне Я, бо суб'єкт свою свідомість може направити розумове русло і тим самим створити будь-який об'єкт.

Фіхте вважав, що ідеалізм (рух від свідомості до буття) можна пояснити, а матеріалізм (рух від буття до свідомості) не логічний.

Основоположні принципи знань про людину, світ, природу встановлює філософія і диктує їх усім наукам і всім видам діяльності. Не випадково головний твір Фіхте називається «Основи загального науковчення».

Крім ствердження про наявність Я, необхідно твердження про наявність не-Я, тобто іншого, того, що зазвичай називають «природа», «об'єкт». Взаємодія Я і не-Я не пізнається, а відчувається, його природа несвідома.

Не-Я, однак, не існує саме по собі, а породжується Я для розвитку його діяльних функцій.

Необхідність панує в природному і соціальному світі; вона доступна розуму. Осягнення її і добровільне підпорядкування їй виступає умовою свободи людей. Свобода людини реалізується в її внутрішньому світі, а в зовнішньому панує право, як добровільна згода підпорядкування єдиним законам гуртожитку.

Фрідріх Вільгельм Йозеф Шеллінг (1775 - 1854).

Вивчаючи роботи Канта і особливо Фіхте, він приходить до висновку, що один з елементів буття випадає з теоретичних систем цих філософів - природа.

Спираючись на природознавство, Шеллінг проголошує існуючим не тільки суб'єктивне Я, а й природу. Першоосновою всього світу він оголошує тотожність буття і мислення, між якими немає ведучого і веденого елементів, начального і похідного. «Вищий початок не може бути ні суб'єктом, ні об'єктом, ні тим і іншим одночасно, але лише абсолютною тотожністю ...».

Абсолютна тотожність повна бажань, їх неусвідомленої реалізації та творить природу, розвивається до самопізнання.

«Природа - це різні ступені розвитку однієї і тієї ж абсолютної організації».

Спираючись на цю думку, Шеллінгу вдалося висловити ряд видатних здогадок: про єдність і розвиток природи, про електромагнітну теорію матерії, про походження органічного світу з неорганічного, про чуттєвий етап в пізнання і роль психічних процесів у житті людини.

Теорія пізнання Шеллінга. У початковому Абсолюті міститься особлива знаряддя пізнання - «інтелектуальна інтуїція», яка дозволяє розуму безпосередньо споглядати предмет. Споглядання означає і творіння.

Людина у Шеллінга - істота діяльна. Її Я зайнято спогляданням світу, практичне - встановленням в ньому порядку, а художнє - творінням явищ і процесів природи. Художнє виробництво є вищий вид творчості, бо твори

мистецтва не мають Цілі, не служать користі, вони поза оцінками морального і наукового характеру. Це факти природи, «відроджені геніями». Генії тому так видатні, що мають здатність вкладати сенс у несвідомі явища.

Георг Вільгельм Фрідріх Гегель (1770-1831).

Гегель прагнув представити навколишній світ у всьому багатстві його проявів, як єдиний, взаємопов'язаний, процес що розвивається. Він не міг прийняти роздвоєне, неповне пізнаване буття Канта, суб'єктивно-ідеальний світ Фіхте і навіть абсолютно тотожні буття і мислення Шеллінга.

Гегель поклав в основу своєї системи власний принцип тотожності буття і мислення. Воно є первинний етап існування, для якого характерно не тільки єдність (як у Шеллінга), але й відмінність. Різниця ця пов'язана з мисленням, так як є об'єкт думки і є вона сама, об'єктивно і суб'єктивно. Мислення немов «відчужує» від себе буття. Разом з тим воно не має відношення до окремої людини. Так як мислення в змозі включити в себе все багатство змінюваного світу, природу, людину, і її розум, то воно постає у вигляді світового розуму, світового духа, абсолютної ідеї.

Абсолютна ідея автономна від людини, історії та природи. Вона являє собою процес пізнання себе в кожній створеній речі і явищі. Інакше кажучи - це процес самопізнання Абсолютного духу. Його зміни нескінченні, а тому нескінченний і процес пізнання. Пізнання Гегель не пов'язував ні з окремою людиною, ні з суспільством - це якесь безособове явище (феномен).

Усвідомлення - процес поетапний. Перший ступінь - це предметна свідомість, коли осягаються об'єкти, що існують поза людиною. Другий період пов'язаний з пізнанням суб'єктом самого себе і тому називається самопізнанням. На завершальному етапі це протиставлення суб'єкта та об'єкта знімається, а вони виступають в єдності, у вигляді Абсолютного Духа. Один з найважливіших висновків Гегеля звучить наступним чином: «Все дійсне розумне, все розумне дійсно».

А вірність пізнання доводиться виключно шляхом відтворення всієї попередньої історії розвитку людської думки з приводу досліджуваного об'єкта.

Саме тому другий провідний принцип гегелівської системи, після тотожності буття і мислення, - здатність духу до руху і розвитку.

Спираючись на Абсолютний Дух, що включає в себе всі конкретні форми існування і здатний їх пізнати, на думку Гегеля, можна відтворити всеосяжну філософську систему. У відповідності з трьома ступенями

пізнання вона повинна включати в себе логіку, філософію природи і філософію духу.

3. Філософія Л. Фейєрбаха

Людвіг Фейєрбах (1804 – 1872) – німецький філософ, войовничий матеріаліст і гуманіст. Чільний представник німецької класичної філософії. Ввійшов в історію як глибокий і ґрунтовний критик ідеалізму Гегеля.

На думку Фейєрбаха, «філософія Гегеля – це раціональна містика», «спекулятивна філософія», котра є безпідставною. Абсолютний дух Гегеля є звичайною людською свідомістю, яка відірвана від людини і перетворена в абсолют. Така філософія не зможе досягти істинних результатів, доки вона перебуває в межах «чистої думки». Думка – це кінець. А не початок речей.

Основні філософські твори Л.Фейєрбаха: «До критики філософії Гегеля» (1839), «Про начала філософії» (1841), «Сутність християнства» (1841), «Попередні тези до реформи філософії» (1842), «Основні положення філософії майбутнього» (1843) та багато інших.

Сутність основних положень філософії Фейєрбаха можна звести принаймні до таких:

1. Природа, буття, матерія – основа, реальність, котра з необхідністю породжує мислячий дух, розум. Природа, матерія, існує незалежно від мислення, свідомості і будь-якої філософії. Свідомість є продуктом матерії, а не навпаки .

2. Природа – основа, на якій діє людина як частина природи.

3. Природа – джерело всіх наших знань. Якби не було природи, то наше пізнання не мало б ні спонукань, ні матеріалу, ні змісту. Початок пізнання – відчуття. «Моє відчуття суб'єктивне, але його основа або причина об'єктивна» . Пізнання цим не закінчується. «Відчуттями читаємо ми книгу природи, але розуміємо її не відчуттями, а розумом» . Людське пізнання – безмежне. «Те, чого ми ще не пізнали, пізнають наші нащадки» .

4. Не «абсолютний дух» повинен бути предметом філософії, а «людина, включаючи і природу». Це – «єдиний, універсальний і вищий предмет філософії» .

5. Релігія є схибою людини. Вона не має власного змісту. «Божественна сутність є не чим іншим, як людською сутністю, яка об'єктивується і розглядається як окрема сутність». «Людина об'єктивує свою сутність, і в цьому полягає таємниця релігії». « Бог є відособлена, виділена, суб'єктивна,

своєрідна сутність людини». «Бог- це відокремлене від людини його Я». «Людина втілює в релігії власну потаємну сутність» .

6. Релігію необхідно подолати. В результаті подолання релігії необхідно: на місці віри поставити – невіру; на місце релігії – освіту; на місце Біблії – розум; на місце неба – Землю, на місце Христа – людину. Однак Фейєрбах не ставить питання про подолання релігії як форми суспільної свідомості. Він намагався надати філософії характер релігії, тобто створити нову релігію, але без бога.

Лекція 8. Некласична філософія.

Загальна характеристика неklasичної філософії: відмова від «диктату розуму» та плюралістичність напрямків; А. Шопенгауер як засновник сучасного європейського ірраціоналізму; поняття «екзистенції» у С. Кьєркегора та критика Гегеля; «філософія життя» та Ф. Ніцше; філософія позитивізму (О. Конт та перший позитивізм, емпіріокритицизм, неопозитивізм, постпозитивізм); філософія США – прагматизм. Психолоаналіз З. Фрейда; теорія архетипів К.Г. Юнга; феноменологія Е. Гуссерля – поняття «феноменологічної редукації».

1. Загальна характеристика неklasичної філософії
2. Філософія А. Шопенгауєра
3. Основні течії та ідеї неklasичної філософії

1. Загальна характеристика неklasичної філософії

Під неklasичної філософією прийнято розуміти сукупність розрізнених філософських течій, що виникли в Західній Європі в 19 ст. поза межами німецької класичної філософії. Остання, однак, має саме пряме відношення до виникнення цих течій, бо вона самим фактом своєї присутності та впливу на уми сучасників, стимулювала критичне ставлення до себе і прагнення її подолання.

Починаючи з епохи Відродження та Нового часу і аж до середини 19 ст. в Західній Європі складалася і міцнішала традиція раціональної філософії, що знайшла своє остаточне оформлення у філософських системах представників німецької класичної філософії, насамперед І. Канта і Г. Гегеля.

Реальна історія 18 і 19 ст., однак, не затребувала цю філософію: поставлений на вершину людських цінностей розум виявився безсилим як пояснити, так і запобігти дисгармонію і хаос, які стали змістом суспільного життя. Разом з крахом Наполеонівської Франції на початку 19 ст. були осоромлені високі ідеали епохи Просвітництва (розуму); в 30-40-ті р. р. в Німеччині і Франції різко загострилася класова боротьба, що позначила непримиренні позиції в суспільстві. Прогресистські ілюзії щодо майбутнього золотого століття були розвіяні.

Іншим фактором, відтіснивши німецьку класичну філософію, стала революція в природознавстві і промислова революція. Наукові відкриття і інтенсивне застосування знань для модернізації виробництва і технічних новацій. Техніка агресивно вторгалася в духовне життя, завойовуючи в нбому провідні позиції.

Динамічне 19 століття, як бачимо, ламає багато звичних уявлень людей. Разом з райдужними надіями були і тривожні передчуття, і побоювання, і страх перед невідомим. Все це загострювало інтерес до чисто людських форм життя, про які раціональна філософія замовчувала. Течії, що склали зміст некласичної філософії, а саме - екзистенціалізм, ідеї А. Шопенгауера, "філософія життя", прагматизм, позитивізм, по суті є ірраціоналістичними. Відхід від розуму, його заперечення як духовної цінності є істотна риса некласичної філософії.

Інша її загальна риса плюралізм (множинність) концепцій, ідей, підходів, течій, своєрідне "різноголосся" серед філософів.

Некласична філософія знаменувала собою більшу увагу до людини, спробу побачити її у всій складності багатогранної природи. У цьому полягає її гуманістичний зміст.

2. Філософія А. Шопенгауера

А. Шопенгауер (1788-1860) був останнім німецьким філософом, зробившим спробу створити всеосяжну систему, здатну розкрити основоположні проблеми буття, розгадати його таємницю. Шопенгауер намагається знайти відповідь на фундаментальне філософське питання: «У чому сутність буття світу, і що править світом?». Свої основні філософські принципи вирішення цієї проблеми він висловив у своїй найбільш відомій роботі «Світ як воля і уявлення» (1818 р.). Вона спрямована проти філософії Гегеля, яку він піддає нещадній критиці. Гегель визнавав прогрес у розвитку природи, суспільства

та історії, хоча й у вигляді прогресу саморозвитку об'єктивного духу, в його розумності.

А. Шопенгауер заперечує Гегелю: якщо в бутті світу, особливо в історії, стверджується сила Розуму, то чому у світі стільки зла, насильства, так багато крові, так багато безглузвих воїн, в які людство було завантажено на всьому протязі свого існування? Він піддає різкій критиці всю систему філософії Гегеля. Так, філософія А. Шопенгауера демонструє розрив не тільки з Гегелем, а й з німецькою класичною філософією. Що ж А.Шопенгауер протиставляє ідеї панування Світового духу і розуму?

Він виходить з постулату: сутність світу становить Світова Воля, яка прагне до своєї тотальної самореалізації та підпорядкування середовища, в якій вона існує і діє. Дія світової волі носить не тільки космічний, але несвідомий, нерозумний характер. Вона не має ні фіксованого початку, ні фіксованого кінця: як би знаходиться поза простором і часом, прагнучи до безмежного самоствердження і панування. Сферою її дії є і нежива, і жива природа.

Для світової волі характерна особлива сутнісна сила - спрямованість до розмноження, інстинкт розмноження, який прагне до подолання всіх (будь-яких) перешкод, що заважають демонстрації сили та енергії інстинкту розмноження. А. Шопенгауер позначає силу світової волі поняттям «воля до життя, інстинкт життя», який носить несвідомий характер. Світова Воля створює і творить все, в тому числі і Розум. Світова Воля, як воля до життя, не може бути підпорядкована ніякому контролю, а вже тим більше контролю з боку людського розуму.

Людина як жива істота, наділена розумом, вся без залишку включена в дію Світової Волі, яка прагне до безмежного прояву своєї сили (міць життя, інстинкт життя) у вигляді підпорядкування. У людині Світова Воля за Шопенгауером досягає «вищого ступеня», особливої енергії. Буттям людини, конкретного індивіда рухає несвідома воля до життя, інстинкт життя, яка не піддається раціональному розумінню і поясненню.

3. Основні течії та ідеї некласичної філософії

1) Філософія позитивізму

До середини 19 століття наука, перетворившись на спеціалізовану високопрофесійну діяльність, породивши могутню техніку, не виправдала

покладених на неї сподівань. Стати універсальним засобом суспільного прогресу їй не вдалося.

Класична філософія, філософські системи, засновані на спекулятивному типі побудови знань, тобто на виведенні його без звернення до практики, за допомогою рефлексії виявилася нездатною вирішити філософські проблеми, що висувалися розвитком науки 19 століття.

Накопичивши достатньо великий емпіричний матеріал, природознавство приступило до теоретичного узагальнення цього матеріалу. Починається процес перетворення натурфілософії в теоретичне природознавство.

Становлення дисциплінарної структури науки зробило нагальним завдання осмислення сутності науково-пізнавальної діяльності, критичної оцінки передумов і процедур наукової діяльності; значення і ролі світоглядних і філософських ідей у розвитку наукових досліджень.

Ряд мислителів висловили ідею, що ера метафізики закінчилася, і почалася ера позитивного знання, ера позитивної філософії.

У результаті розпаду натурфілософії формується особливий напрямок у розвитку філософської думки 19 в. - Позитивізм (від латинського *positivus* - позитивний). Основні ідеї цього напрямку представлені вперше в працях Огюста Конта (1798-1857), Герберта Спенсера (1820-1903), Джона Стюарта Мілля (1806-1873). Позитивізм претендував на звання принципово нової, "неметафізичної" (позитивної) філософії, побудованої за подобою емпіричних наук і є їх методологією. Стверджуючи, що наука все ще недостатньо наукова, в ній занадто багато умоглядних, спекулятивних компонентів, позитивізм ставив завдання "очищення" її від метафізики.

У другій половині 19 в. "Перший позитивізм" поступається місцем новій історичній формі позитивізму - емпіріокритицизму або махізму. Найбільш відомі його представники - Ернест Мах (1838 - 1916), Річард Авенаріус (1843 - 1896).

2) Неокантіанство

Філософи залучають ідеї Канта в союзники в боротьбі проти емпіризму, прагнучи узгодити їх з даними науки. У 60-ті роки 19 ст. формується неокантіанство.

Так само як і позитивісти, неокантіанців стверджували, що пізнання є справа тільки конкретних, "позитивних" наук. Але вони зосередили увагу на активній, творчій, конструктивної діяльності розуму, вбачаючи в ній основу якого наукового пізнання.

У рамках неокантіанства сформувалися дві наукові школи - Марбурзька школа - Герман Коген (1842 - 1918), Наторп, Кассіерер, і Баденська школа - Вільгельм Віндельбанд (1848 - 1915), Р. Ріккерт (1863 - 1936). У їх рамках ставилося завдання створити методологію для історичної науки, розробити теорію цінності і розуміння.

3) Екзистенціалізм С. К'єркегора

Серен К'єркегор (1811-1855). Серен К'єркегор мав особистий досвід душевного дискомфорту, глибоких переживань, що можливо і визначило його загострене почуття самотності і невпевненості, що виразилося в філософії екзистенціалізму.

С. К'єркегор одним з перших звернув увагу на глибинні пласти людської душі, яскраво показав властиві їй протиріччя; його філософія вторгається в сферу психології, а психологія - в сферу філософії. Слово екзистенціалізм походить від латинського слова *existentia*, що означає існування. Тут, однак, йдеться виключно про духовну сторону нашого існування.

Абсолютний пріоритет загального у вигляді світового духу і чистої думки у філософії Гегеля був "зміщений" пріоритетом одиничного у вигляді душі простої людини.

Диктаторська суть християнської етики, розпорядчої людині межі дозволеного, з одного боку, і примус людського духу анонімної історичною необхідністю у філософії Гегеля, з іншого, в рівній мірі неприйнятні для К'єркегора. Він проти всякого диктату над людським духом.

Початком філософії (екзистенціалізму) К'єркегор вважає не здивування, як це було у Сократа, а відчай як усвідомлення своєї приреченості. Пошуки порятунку і народжують філософію. Щоб подолати відчай, ми повинні відкинути Розум і прийняти Віру.

У силу унікальності індивідуального душевного досвіду (переживання) істина має виключно суб'єктивний характер, тоді як раціональна істина - узагальнена.

4) Філософія життя

В останній третині XIX ст. у Німеччині та Франції сформувалося течія, яка отримала загальну назву "філософія життя". Воно включало теорії та ідеї таких філософів як В. Дільтей, А. Бергсон, Г. Зіммель, Фр. Ніцше та ін.

Прояв інтересу до життя з боку філософів був актом гуманізму, бо в умовах загострення соціальних суперечностей життя як цінність бралася під захист, підкреслювався його основоположний характер.

Але поняття "життя" - багатозначне і невизначене; тому вся філософія життя набувала безладний вигляд.

Однак філософія життя залишила помітний слід у культурі та філософії Західної Європи і породила ідеї, що були розвинуті в ХХ ст.

Звернемося до конкретних ідей представників філософії життя.

Один з них, Вільгельм Дільтей (1833-1911), німецький історик культури і філософ.

Дільтей виходив з тези, яку він перейняв у неокантіанців, а саме: що природно - наукове пізнання протистоїть культурно - історичному пізнанню. Звідси висловлювалася думка про те, що реально існують науки про природу і науки про дух.

Науки про природу мають у своїй основі раціональне знання і їм притаманна достовірність висновків.

Науки про дух - зовсім іншого роду знання. Воно має принципово іншу основу. Тут важливо не раціональне мислення, а інтуїтивне осягнення суті, переживання подій історії та поточного життя, причетність суб'єкта предмету пізнання.

Духовне життя виникає на ґрунті фізичного світу, воно включене в еволюцію і є її вищим ступенем. Серед фізичних тіл природи існує і людське тіло, а з ним самим безпосереднім чином пов'язане переживання. Але з ним ми вже переходимо зі світу фізичного в світ духовних явищ.

Для осягнення сутності життя Дільтей вважав важливим бачити спільну ознаку його і зовнішніх предметів, що виявляються в нбому. Ця ознака є ніщо інше як час. Це виявляється вже у виразі "протягом життя".

Тепер звернемося до ідей знаменитого французького філософа Анрі Бергсона (1859-1941), який присвятив філософії життя свої численні роботи. Бергсон звертає нашу увагу на творчий характер протікання життя - воно, подібно свідомої діяльності, є безперервна творчість.

Саме тому наука (наш інтелект) не може охопити феномен життя. Це - завдання філософії.

Щоб підійти до принципу усього життя, мало спиратися на діалектику, треба піднятися до інтуїції. Вона, як відомо, є такою формою пізнання, яка відволікається від деталей і логічних процедур і дозволяє в одну мить

схоплювати досліджуваний предмет у його найзагальніших істотних проявах.

Найвідомішим представником філософії життя був Фрідріх Ніцше (1844-1900). Своїми оригінальними працями, серед яких найбільшу популярність мають "По той бік добра і зла", "Так говорив Заратустра", "Антихрист" та ін., він створив собі репутацію мислителя, який зробив глибокі прозріння в тих сферах філософії та культури, де все здавалося ясним і усталеним.

Він піддав тотальній критиці традиційні цінності європейської культури і насамперед християнську релігію і раціональне мислення.

Життя як таке далеко не зрозуміло нами, а якщо і зрозуміло, то однобоко і перекручено.

В основі світогляду Ніцше лежить природний інстинкт, виражений у прагненні всього живого до панування і влади. Слідуючи за А.Шопенгауером в оцінці світової волі як принципу буття, Ніцше модифікує цей принцип в волю до влади.

Звідси пішов висновок про безосновність традиційного осягнення сутності речей, бо така зв'язується з причинністю. Але причинність ми вигадали самі, тоді як у сутності речей є тільки воля, сильна або слабка.

Життя, за Ніцше, визначається законом підпорядкування слабого сильному, і в цьому полягає гранично широкий принцип буття. Панування проявляється в економічних, політичних, соціальних, міжособистісних відносинах; їм наповнений реальний зміст людської історії. Воно спостерігається і в природі.

Воля до влади як принцип розколює суспільство на рабів (слабких) і панів (сильних); звідси дві моралі: аристократична і мораль натовпу, народу, маси. Воля до влади розглядається Ніцше як прояв інстинкту свободи. Мірилом істинної цінності у Ніцше є свобода від суспільних норм сучасного йому суспільства. Так хто ж вільний? Це той, хто знаходиться "по той бік добра і зла", тобто поза моралі і законів суспільства. Ніцше бачив свого героя в образі "білявої бестії", тобто людини арійського походження, але не обтяженої совістю і моральними сумнівами. Історичними прототипами такого героя він називав князя Н. Макіавеллі і Наполеона.

Ніцше бачив в історії ослаблення волі до життя і деградацію природного початку в людині і у народів. Тому він був противником прогресу, виступав проти ідей соціалізму і різного роду проектів перетворення суспільства. Прогресом, з його точки зору, було б виховання нової панівної касты для

Європи, що складається з нечисленних, але більш сильних людських примірівників. Вони б склали расу панів і завойовників, расу арійців.

5) Філософія прагматизму

Ідея позитивістської філософії про дослідну основу достовірних знань була використана прагматизмом.

Поняття "чистого досвіду" - це безпосередній життєвий потік, що представляє матеріал для нашого подальшого відображення.

У прагматизмі сильно підкреслена практична сторона філософії, або точніше ідея про співвідношення теоретичних роздумів і їх практичного втілення. Прагнення прихильників прагматизму розглядати не стільки знання, скільки віру в якості основи наших дій.

Ч. Пірс (1839-1914) сформулював принцип прагматизму: для досягнення ясності в наших думках про якійсь об'єкт треба з'ясувати які можливі наслідки практичного характеру цей об'єкт може містити в собі.

Думка істинна остільки, оскільки віра в неї вигідна для нашого життя.

Ми не можемо відкинути ніяку гіпотезу, якщо з неї випливають корисні для життя слідства.

Будь-яке пояснення світу можна розглядати як відносне, так як воно виходить від конкретної особи, яка переслідує суто свою вигоду.

Загальний умонастрій неklasичної філософії підкреслює недосконалість науково-технічного прогресу як ідеології та висвічує проблему людської особистості як головну мету філософії нашого століття.

Лекція 9. Сучасна філософія.

Екзистенціалізм 20 століття: буття людини в епоху глобальних криз; «Буття та час» М. Хайдеггера; структуралізм та постструктуралізм – Ф. де Сосюр, К. Леви-Стросс, Р. Барт, Ж. Лакан, М. Фуко; аналітична філософія – Дж. Мур, Б. Рассел, Л. Вітгенштейн; Х.Г. Гадамер та філософська герменевтика; західноєвропейська релігійна філософія та філософія історії; філософія постмодерна – відмова від претензій законодавчого розуму.

1. Антропологічна та гносеологічна філософія ХХ століття.
2. Постмодернізм

1. Антропологічна та гносеологічна філософія ХХ століття.

У 20 столітті триває науково-технічний прогрес, який досягає небачених темпів. У той же час це епоха найбільших соціальних потрясінь світового масштабу. У філософському відношенні 20 століття знаменується переходом на антропологічну проблематику. Це пов'язано з:

- розвитком самої науки, а саме на рубежі століть з'являються науки про людину. Зигмунд Фрейд, Іван Павлов, Сеченов користувалися авторитетом на рубежі століть. Філософія перетворюється зі спекулятивної в наукову.
- історичними причинами. Людина проявляє свої якості в Світових війнах. Проблема людини знову стала головною. У розумінні людини наростає ірраціоналізм, бо ірраціональної була сама реальність. Головне питання - Що є людина? - Ставиться по-новому. Виникає нове питання - Яке співвідношення людини і техніки?

Основні антропологічні напрямки та ідеї 20 століття:

1) Німецька філософська антропологія 20 століття. Макс Шелер «Положення людини в космосі». Шелер розглядає 4 світи: неорганічної природи, рослинний, тваринний і людський - і приходить до висновку, що людина те саме що всіх світах, сутність людини - розходження життєвого пориву і духу. Життєвий порив більш сильний, ніж дух. Порив сліпий, а дух слабкий. Людина – істота що самовизначається і що виходить за свої межі. Дух людини те саме що космічний дух.

Х. Плеснер намагається створити наукову філософію людини, ґрунтуючись на даних наук, перш за все, біології. Головна робота - «Сходи органічного і людина». Плеснер виводить кілька законів буття, один з них - закон природної штучності, згідно з яким людина не може жити поза світу, створеного ним самим. Другий закон - закон опосередкованої безпосередності - людині необхідні якісь медіатори. Ексцентричність людини - центр людини знаходиться поза неї. А. Гелен вбачає рису, що відрізняє людину від інших - неспеціалізованість, що дозволяє людині бути будь-якою. Культура як засіб компенсації за біологічну непристосованість людини.

2) Неофрейдизм - інша філософія людини. Ця школа має орієнтир на розгляд людини як біологічної істоти. Всі індивідуальні особливості закладаються в дитинстві. Розглядають вплив соціальних чинників на свідомість людини.

Альфред Адлер показав, що вміст підсвідомості визначається комплексом соціальної неповноцінності. Е. Фромм досліджує феномен агресивності - «Анатомія людської деструктивності», а також феномен любові, людської свободи. Присутній практичний початок, прагнення допомогти людині що заблукала. Карл Юнг вводить поняття колективного несвідомого, чие поле створює зміст культури і релігії.

3) Екзистенціалізм - філософія існування людини. Не виражає наміри будувати конкретну філософію, ґрунтуючись на науках. Він близький до художньої літератури. Цей напрямок одержав широке поширення. Представники: Карл Ясперс, М. Хайдеггер, Жан Поль Сартр, А. Камю, Г.Марсель. Екзистенціалізм найбільший вплив справив на уми середини 20 століття. Вважали своїми попередниками філософів 19 століття, особливо Достоевського. Головні теми: людська свобода, релігія, страх, туга, почуття занедбаності. Сартр ввів поняття «прикордонна ситуація» - існування на межі життя і смерті. Представники екзистенціалізму переосмислюють цінність людини після Другої світової війни. Ще одна проблема - взаємодія особистості і суспільства, вони вважають, що суспільство вороже до особистості. Людина повинна бути учасником подій. Тема свободи розглядається у співвідношенні з темою відповідальності. Свобода розглядається не як благо, а як тягар, який людина не може скинути з себе. Сартр - «Буття і ніщо», «Нудота», «Диявол і Господь Бог», «Екзистенціалізм - це гуманізм». Камю вважає, що існування людини абсурдно. Ставлення до релігії у екзистенціалізму неоднозначно. Існує релігійний екзистенціалізм (Ясперс) і атеїстичний екзистенціалізм (Сартр і Камю). Сартр стверджує, що для людини не важливо: є Бог чи ні.

20 століття надає широкий спектр антропологічних ідей: від фрейдизму до розгляду людини як суто духовної істоти. Триває вплив марксизму.

Гносеологічна філософія 20 століття.

Протягом всього 20 століття зберігається пильний інтерес до гносеології, розвивається філософія науки. Основні гносеологічні напрямки 20 століття:

1) Неопозитивізм. Неопозитивізм являє собою третій етап у розвитку позитивізму. Спочатку він проявив себе в 20-х рр. XX в. в рамках філософського семінару у Віденському університеті («Віденський гурток»). Неопозитивізм намагався вирішити актуальні філософсько-методологічні проблеми, наприклад, роль знаково-символічних засобів наукового мислення, взаємовідношення теоретичного апарату і емпіричного базису.

Представники - Л. Вітгенштейн, Б. Рассел. Неопозитивізм часто називають логічним і лінгвістичним позитивізмом. Ріднить його з класичним позитивізмом те, що його представники вважають наукове знання єдино вірним, не вірять у філософське знання і вважають, що всі питання зводяться до наукового доказу. Неопозитивізм пропонує метод верифікації судження - перевірки будь-якого судження. Якщо метод застосуємо, то судження має сенс, немає - в іншому випадку. У середині 20 століття неопозитивізм змінюється постпозитивізмом.

Відхід від життєво важливих соціальних та ідеологічних проблем, абсолютизація логічної та мовної проблематики призвели до падіння популярності неопозитивізму.

2) Постпозитивізм - 60-70 рр. Все сильніше зростає конфлікт між об'єктивним розвитком природознавства і його неопозитивістською інтерпретацією. Постпозитивісти, до числа яких належать Т. Кун (нар. 1922 р.), І. Лакатос (1922 - 1974), П. Фейєрабенд (1924), С. Тулмин (1922) та ін., поставили перед собою завдання виявити форми і методи, що дозволяють розкрити зміст наукового знання що розвивається.

Звернули особливу увагу на дослідження соціокультурних та особистісно-світоглядних чинників в науковому пізнанні.

Історична динаміка розвитку знання отримала розробку у фундаментальній роботі Т. Куна «Структура наукових революцій».

Представники напряду доходять висновку, що філософія і наука не віддільні. Всі наукові знання відносні, суб'єктивні і навантажені доказами і теоріями. Поппер пропонує принцип фальсифікації - докази невірності теорії.

2. Постмодернізм

У другій половині 20 століття настає епоха постмодернізму. Прикмети: спостерігається ціннісна індиферентність до ієрархій; ігровий характер. У філософії відсутнє поняття «реальність». Вся увага приділяється внутрішньому світу суб'єкта. Інтерес до буддизму, індуїзму, даосизму. Пізнання не може претендувати на істинність. Головне поняття - текст.

Постмодернізм - складне, неоднорідне, досить еkleктичне явище, що виникло в західноєвропейській культурі останньої чверті ХХ століття. У буквальному сенсі слова «постмодернізм» (після модерну) - це те, що слідує за сучасною епохою, за модернізмом, і пов'язане з осмисленням стильових

змін в європейській художній культурі Безпосередніми попередниками постмодернізму є структуралізм і постструктуралізм. Зміщення акценту з «того, що зроблено» на «як це зроблено», висунуло на перший план проблеми, які потребують прояснення ролі знака, символу, мови та структуроподібної діяльності. Якщо класичні філософи мали справу переважно зі змістом, то постмодерністи - з текстом. У рамках постмодернізму працювали багато філософів, соціологів, лінгвістів, філологів, мистецтвознавців. До найбільш відомих представників даного напрямку відносяться Ж.-Фр. Ліотар, Ж. Бодріяр, Ж. Дерріда, Ж. Дельоз, Ф. Гваттарі, Ю. Габермас та інші. Стрижнем соціальної філософії постмодернізму є номадизм.

Ліотар Жан-Франсуа (10.08.1924-21.04.1998) французький філософ-постмодерніст. У роботі «Умови постмодерну» (1979) обґрунтував концепцію про наративне оповідання. Він стверджує, що наше століття з його Постсучасним станом відзначене «скептицизмом по відношенню до мета-нاراتивів», які є грандіозними, масштабними доктринами і філософіями світу, типу історичного прогресу, пізнаваності завдяки науці, або можливості абсолютної свободи.

Дельоз Жиль (18.01.1925 - 4.11.1995), французький філософ, один з видних представників постструктуралізму та постмодернізму. Ідеї номадизму вперше були висловлені Дельозом в роботі «Логіка сенсу», як цілісна концепція знаходиться у спільних роботах Дельоза і Гваттарі. З їх точки зору сучасність демонструє чітко виражену «потребу в номадизму». Номадологічний проект передбачає відмову від традиційної організації буття. Номадизм замість традиційної категорії «структура» вводить поняття «ризому», що фіксує принципово нелінійний спосіб організації цілісності. За їх оцінкою, якщо класична культура передбачає жорстку структуру, то культура постмодерну передбачає, що з «кореневища-цибулини» може прорости стебло, в якому завгодно напрямку. Одним з таких проявів номадизму є кочівництво, капіталів і підприємств.

Недоступні туманні вершини класичної філософії в ХХІ столітті опустилися до важковловимих мандрівників-симулякрів циркулюючих в зоні «розривів», «складок» і «згинів», вступаючи у всілякі відносини, що створюють химерні комбінації, утворюючи «поверхню». Таку картину сучасності відтворює філософія постмодернізму.

Лекція 10. Філософська думка в Україні.

Філософські ідеї в культурі Київської Русі; вплив християнства на розвиток філософської думки Русі; філософська думка Києво-Могилянської академії; філософські ідеї просвітницької ідеології Кирило-Мефодіївського товариства; Г.С. Сковорода – вчення про дві натури та три світи, поняття сродної праці; філософські ідеї у творчості діячів української культури ХІХ - першої половини ХХ століття; «філософія серця» П. Юркевича; М. Драгоманов як ідеолог «Українського народолюбства»; І.Я. Франко – філософ, мислитель, письменник; його вплив на духовний процес в Україні; українська філософія у радянський та пострадянський період.

1. Філософські ідеї в культурі Київської Русі
2. Філософська думка Києво-Могилянської академії
3. Філософські ідеї просвітницької ідеології Кирило-Мефодіївського братства
4. Філософські ідеї у творчості діячів української культури ХІХ - першої половини ХХ століття. Філософія Памфіла Юркевича

1. Філософські ідеї в культурі Київської Русі

Слово «філософія» з'являється в писемності Київської Русі вже у ХІ ст. Воно запозичене з грецької мови і спочатку позначає науки взагалі. Навчати філософії означає те ж саме, що навчати різного роду наукам. Так, в «Житії» Феодосія Студійського (ХІ ст.) Говориться «Як бджолу бачимо літаючу по всіх лісах і полях, збираючи від них корисне, так і юнаки, навчаючись філософії і бажаючи піднятися на висоту мудрості, звідусіль збирають». В цей же час з'являється і слово «філософ». Воно виступає як синонім освіченого, книжкового, головним чином, особливої мудрої людини, яка вміє полемізувати, довести свою точку зору. Тоді ж і з'являється дієслово «філософствувати», що означає «міркувати». Однак мова йде не просто про міркуванні, а про особливий вид роздуми, який проникає в суть речей і, розкриваючи їх зміст, розуміє їх як цінність.

Філософом називався той, хто не просто збагнув таємницю світу і свого буття через книжкове знання, але той, хто своїм практичним життям спробує осягнути божественний задум в закономірному порядку буття світу. Головною проблемою філософії стає проблема цілісності. Ідея цілісності пронизує і уявлення про людину, яка виступає як єдність тілесного

«зримого» і духовного «невидимого» і тому являє собою малу модель всього всесвіту. Ця ж цілісність як методологічний принцип визначить і історико-філософську концепцію, яка послідовно проведе думку про універсальний історичну єдність людства, де кожен народ представить органічну складову частину.

2. Філософська думка Києво-Могилянської академії

У духовній культурі України друга половина ХУІІ століття - період формування світогляду Просвітництва, час активного осмислення інтелектуальних і філософських досягнень західноєвропейської культури. Центром філософської культури, новатором у втіленні новоєвропейської концепції науки і знання в Україні стає Києво-Могилянська академія - перший вищий навчальний заклад, який не тільки зіграв свою історичну роль у розвитку освіти, а й по-новому представив своє розуміння філософії. Філософія стала дисциплінарною формою знання, об'єктом наукового дослідження, суб'єктом формування національної філософської традиції.

У Києво-Могилянській академії філософія вводиться як спеціальний предмет вивчення. Правда, вона ще продовжує залишатися в рамках церковно-схоластичного світогляду, проте в ній вже починає вимальовуватися тенденція зближення її з дослідним природознавством, із запитамі суспільного життя. Основна увага приділяється проблемам пізнання природи і людини. Поділяючи філософські ідеї Відродження, філософська думка бачить своє призначення в осмисленні законів природи, а значить і законів існування самої людини, законів його мислення, змісту його внутрішнього світу. Філософія вже себе представляє не тільки в теоретичному сенсі, а й через практичну спрямованість.

У лекційних курсах П. Могили, Ф. Прокоповича особлива увага приділялася проблемам взаємодії людини і держави, держави і церкви.

Серед випускників Києво-Могилянської академії найбільшу популярність здобув Григорій Савич Сковорода (1722-1794).

У центрі філософських пошуків Сковороди - проблема людини, його природи і призначення, сенсу життя і щастя. Головна тема філософії - самопізнання людини, розуміння свого сенсу в світі смислів.

Основними положеннями філософії Сковороди є ідеї про дві натури і три світи. Три світу: макрокосм (природа), мікркосм (людина) і «світ символів» (духовний світ символів Біблії) втілюють себе в «двох особах» - видимої

натурі, зовнішнім, не справжнім буттям і невидимим чином - істинним буттям божественного сенсу. Існуючи в одному цілому, видима і невидима сторони утворюють цілісність світу, в окремому випадку - цілісність людини. Завдання філософії в цьому плані - зрозуміти світ як ціле і усвідомити людину як єдність двох начал - видимості, «брехні», «тіні» і духовності, вічності, постійного перетворення людини в його прагненні до Бога. Бог кожному дарував певне призначення, яке людина відшукує в «сродній» праці, і завдяки цьому знаходить щастя і душевний спокій.

Сковорода бачив причину моральних підстав людини в її «серці», яке він розумів як центр духовності людини, підставу її індивідуальної життєдіяльності та принцип її соціального існування.

Під впливом Сковороди в українському філософствуванні виникла ціла традиція, названа «філософією серця», «кардіоцентризм», (кордоцентризм) яка продовжила тему цілісності людини, цілісності її духовного буття, а в ідеологічному плані розгорнула себе в проблему людини як суб'єкта національної самосвідомості. Саме ця тема стала домінуючою у літературно-публіцистичній творчості діячів Кирило-Мефодіївського товариства.

3. Філософські ідеї просвітницької ідеології Кирило-Мефодіївського братства

Кирило-Мефодіївське братство - таємна політична організація, яка прийняла назву знаменитих просвітителів слов'янського світу - Кирила і Мефодія - виникла, як спроба дати прогресивне політичне рішення проблем, пов'язаних з кризою кріпосницької концепції суспільного розвитку. Виражаючи інтереси різних соціальних верств, воно об'єднувало в своєму складі їх представників, які групувалися навколо двох протиборчих ідеологічних центрів - лівого, революційно - демократичного крила на чолі з Т. Шевченка, М. Гулаком, М. Савичем і правого - буржуазно-ліберальної групи на чолі з М.Костомаровим, П. Кулішем, В. Білозерським.

Основою філософствування людини Т. Г. Шевченко бачить її звернення до серця, саме серце він вважає центром духовності. З серцем також Шевченко уособлює всю Україну (Україно, Україно, Серце моє, ненько!), І саме до нього звертається в критичні життєві хвилини - "молися ж серце, помолюся и я з тобою".

Особливе значення для нас має «Мифотворчість» Шевченка, його ідеалізація образу козаків, які стали «культурними героями» для України, символами мужніх і сильних борців за Батьківщину. Шевченко розумів, що реальні козаки були далекі від створеного ним поетичного образу, так само як і розуміли це його сучасники, але сила поетичного обдарування Шевченка зуміла вселити всім українцям віру в придуманий ним образ великого Козака. У цьому величезне культурне значення Шевченка, так як в нашій культурі з'явився «консолідуєчий образ», що став символом цілої нації.

4. Філософські ідеї у творчості діячів української культури ХІХ - першої половини ХХ століття. Філософія Памфіла Юркевича

ХІХ століття займає особливе місце в історії української культури. Саме в цей період філософія національної ідеї розчиняється в літературно-публіцистичному творчості майстрів художнього слова. Плеяду славних імен представляють Микола Васильович Гоголь (1809-1852), Іван Франко (1856-1916), Михайло Коцюбинський (1864-1913), Леся Українка (1871-1913) та інші.

В основному вони займалися проблемами соціальної філософії, показували тяготи буття українського народу, висловлювали неприйняття соціальної та індивідуальної пасивності. Їх життєве приватне кредо формулювало безперервну боротьбу з труднощами і негараздами, і весь пафос творчості виразив себе в утвердженні авторитету соціально сміливої індивідуальності.

П. Юркевич (1826-1874) бачить в серці осередок духовного життя і умову моральності людини, і вважає моральність і серце підставою людської природи взагалі, завдяки яким можливе існування людини як цілісності. Цілісність, в свою чергу, виступає умовою безпосередньої самосвідомості особистості, що дозволяє зрозуміти себе не тільки як минуций «малий світ», але і як безсмертну сутність, індивідуальним чином існуючу у вічності.

Юркевич переконливо показує, що раціоналізм науки може призвести до абсурдних тверджень, оскільки сама життєва практика виявляє той факт, бездоганність мислення ще не гарантує бездоганності людського духу і морального характеру людських вчинків. Тому законом душевної діяльності

є не його розумно вивірена імперативність, а моральний сенс, що корениться в серцевому пориві. «У серці людини полягає джерело для таких явищ, які відображені особливостями, що не впливають ні з якого загального поняття або закону». Проте мова не йде про повне ігнорування раціонального початку у самосвідомості людини, скоріше, це пошук раціональності нового типу, раціональності, в якій вже міститься етичне начало. Така позиція містить глибокий зміст щодо неявно сформульованого вимоги переорієнтувати логічну ґрунтовність людської поведінки і життєдіяльності на «прислуховування» до себе, результатом чого з'явиться розвиток моральної культури.

Розуміючи серце як характеристику морального стану душі, Юркевич абсолютно не схильний ідеалізувати здатність серця акумулювати моральний ідеал. Серце може бути здатне впасти і в іншу крайність - моральну ницість. Для моральності в першу чергу важливо бути результатом внутрішньої свободи людини, тому що у моральній діяльності міститься підстава того вчинку, який людина робить за межами зовнішньої примусовості, в силу вільних повелінь серця. Таким чином, людина, керуючись моральними орієнтирами, що містяться в серці, обдуманно приходить до логіки своєї соціальної поведінки і тим самим представляє себе як цілісність.

Навчальне видання

ФІЛОСОФІЯ

Курс лекцій з дисципліни

Автор-укладач

КОБЕЛЄВА Даля Леонідівна

Формат 60x84/16

Гарнітура Times New Roman

Папір для цифрового друку. Друк ризографічний.

Ум. друк. арк. _ .

Тираж ___ пр.

Державний біотехнологічний університет
м. Харків, 61002, вул. Алчевських, 44